૪૯૩૨

તેમ સર્વ રાજાઓનું અંત :રણ
ગી રહ્યું. નળે પણ તેને જોઇને ક્રમ
ત્યાયનોના તપનું ચિંતવન કરવા
અને કામદેવને ધિક્કારવા લાગ્યો. તેમ
સર્વ રાજાઓ દમયંતીને જોઇ ચિત્રની પેં
બ્ધ બની ગયા. પછી સંપૂર્ણ ગુણે કરી
ગાંધ મગધ દેશનો રાજા; સંપૂર્ણ અં
લાવણ્યયુક્ત અંગ દેશનો રાજા; સમગ્ર
ઓની ઇર્ષાનો લોપ કરનાર, સસાંગ જે
ગ દેશનો રાજા; કુરંગાક્ષીઓને શૃંગારથી મો
હિત કરનાર કલિંગ દેશનો રાજા; શત્રુના
સૈન્યને ભંગ કરનાર કુંકણ દેશનો રાજા; શ-
ત્રુઓને ચિત્રવત્ કરનાર લાટ દેશનો નટ
નામનો રાજા; પ્રત્યર્થી પ્રાર્થિત પ્રાણ લાણ
હુણ દેશનો રાજા; શત્રુઓનો વિધ્વંશ કરનાર
કાંબોજ દેશનો રાજા; એવા બીજા પણ સિં-
ધ તથા સૌવીરાદિક દેશના રાજાઓ :ં નામ
લેતી લેતી સહચરી દમયંતી પ્રત્યે બોલી:—

સહચરી—હે દેવી આ જો નૈષધદેશનો
રાજા બેઠો છે; તેની ર વ વિવેક, વિક્રમ ત-
થા ન્યાયના નિધિ રૂ ।તેના બે પત્રો પણ બે-

ઓનું સુંદરતા તો નિરખ! કે જા
ણની ઇચ્છા કરી એ બન્ને ભાઇઓ
રૂપેજ અવતર્યા હોયની!

એવાં સહચરીનાં વાક્ય સાંભળતાંજ જે-
ળનો પ્રવાહ વૃક્ષોના ક્યારાને સિંચન
કરતો ચાલ્યો જાયછે, તેમ દમયંતીની
રાજાઓને નિરખતી નિરખતી નળની
જઇ પડી. તેવીજ દમયંતી મનમાં ચિં
કરવા લાગી કે,

દમયંતી-શું આ તે મદન સાક્ષાત્ મૂ-
ર્ત્તિમાન થઈ આવ્યો છે! પણ પોતે કામદેવ
નથી. કેમ કે, કામદેવે તો હજારો વિરહી દં-
પતીઓના પ્રાણની ઘાત કરેલી છે તેથી તે
હત્યારો છે, તેની કાંઇ આવી મનોહર મૂર્ત્તિ
ન હોય. વળી આ મૂર્ત્તિ માલતીના પત્રની
પેઠે સુકુમાર હોવાથી કામદેવ તો હોયજ
નહી. એ રાજકુમાર સર્વ પ્રકારે કામદેવથી
અધિક ઉપમા દેવા લાયક છે. એ મૂર્ત્તિની
રચના કરતાં વિધાતે એ મારી ઉપર મોટો
ઉપકાર કર્યો છે. કેમ કે, એના જેવી બીજી
અનુપમ ગુણગ્રામ મૂ[illegible] આજ દિવસ સુધી

કોઇ પણ બનાવી નહી હું । તેવી અ
ગ્નિની રચના કરીને તેનો દૈવયોગે આ સ
મંડપમાં આ સમયે સંયોગ થયો છે એ
કરતાં બીજો વધારે ઉપકાર તે ક્રિયા કહેવા
ય! હવે હું મારા પિતાના મનોરથેકરી કૃતાર્થ
થઈ છું. (એટલામાં નળની દૃષ્ટિ પોતાની
ઉપર પડતી જોઇને) હું ધન્ય છું કે, આ સૌં
દર્યોદય નૃપતિ કુમાર અમૃતની વૃષ્ટિની પેઠે
મારી ઉપર નેત્ર કટાક્ષનું સિંચન કરે છે! પણ
હું વિધાતાને લીધે કૃતાર્થ થઇછું. તેથી તેનેજ
ધન્ય કહેવો જોઇએ છે કે, યથાર્થ યોગ્યતાને
અનુસરીને ચાલે છે. માટે આ પ્રસંગે ફરી
ફરી વિધાતાને વાહવા દેવી જોઇયે છે.

ઇત્યાદિક રીતે પોતાના મનમાં ચિંતવન
કરતાં મહા હર્ષને લીધે દમયંતીનું શરીર કંપવા
લાગ્યું. અને હંસની પેઠે ગમન કરીને વર-
માળા નળના ગળામાં આરોપણ કરી. તે
સમયે માણિકયના જેવાં દમયંતીના હાથની
આંગળીઓનાં નખોની દ્યુતિથી તે વરમાળા
એવી તો દીપવા લાગી કે, જેનું વર્ણન કરી
શકાય નહી. એવી રીતે જેમ મહા નદી સ-

ઘન કરતી કરતી મહાસાગરમાં જઇ છે, તેમ સર્વ રાજાઓને મૂકતી મૂકતી યંતી નળને આવીને પ્રાપ્ત થઈ. તે પ્રસંગે ભીમરથ, નિષધ અને બીજા સ્વજનોની પ્રીતિરૂપી ગંગા અને શત્રુઓની અપ્રીતિ રૂપી યમુના એ બન્નેના સંગમને લીધે સ્વયંવર એવો દેખાવા લાગ્યો કે, જાણે પ્રયાગજ હોયની! પછી કૌશલેશ અને ભીમરથે દમયંતી તથા નળના વિવાહ સારૂ એક ઉત્તમ મંડપની રચના કરાવી. અને શુભ મુહૂર્ત્ત લગ્નનો આરંભ થયો. અનુક્રમે જન્મથી માંડીને સર્વ સંસ્કારો પરિપૂર્ણ કર્યા. ત્યારે પાણીથી પસલી ભરી તેમાં અક્ષત નાખીને પરસ્પર વર વધુ એમ કહેવા લાગ્યાં કે, આજથી આ પ્રાણ મરણપર્યંત તમારે આધીન છે. પાણીગ્રહણ સમયે વૈશાખ મહીનાની ઉષ્ણતાને લીધે વર કન્યા બન્નેનાં શરીરોની ઉપર પ્રસ્વેદ નીકળી આવ્યો તે જાણે અંતર મન એકઠાં થએલાં છતાં તે બાહાર આવી પોતની ઐક્યતાની લોકોને સૂચના કરતો હોયની! તદનંતર અગ્નિને પ્રદક્ષિણા કરીને હસ્તમોચનપર્વમાં

ભીમરથે અનેક પ્રકારનાં દાન દીધાં. તેમના નળને ઉત્તમ પ્રકારના હાથી, ઘોડા, રથ તથની. અનેક જાતિઓનાં અમૂલ્ય રત્નો આપ્યાં.તેમ બીજાઓને પણ યથાયોગ્ય પેહેરામણીઓ વગેરે આપીને સંતુષ્ટ કર્યા. પછી શુભ દિવસે નિષધ રાજા પુત્ર સહિત વધુને લઇને વેવાઇના અનુમતે કોશલાનગરી ભણી જવા નિકળ્યો. તેને વળાવવા સારૂ કેટલે એક દૂર સુધી ભીમરથ આવ્યો. પછી પુત્રી, જમાઇ તથા વેવાઇ વગેરેની આજ્ઞા થયાથી ભીમરથ પાછો કુંડિનપુર તરફ વળ્યો. તે સમયે પોતાની પુત્રી દમયંતીને શિખામણ દેવા લાગ્યો.

ભીમરથ–હે મારી પ્રાણપ્રિય પુત્રી, સ્ત્રીઓને સર્વોત્તમ શિખામણ એ છે કે, મહા વિપત્તિના સમયમાં પણ પોતાના પતિની ઉપર રંચમાત્ર પ્રીતિ ઓછી કરવી નહી. સ્ત્રીઓને માટે તો પતિ એજ તેનો પરમેશ્વર છે. તે પ્રમાણે તારે અવશ્ય વર્તવું; અને સારી રીતે પાતિવ્રત્ય પાળવું. એ થોડી શિખામણનું નિરંતર સ્મરણ કરીને પ્રવર્ત્તન કરવાથી મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે.

એવાં પિતાનાં શિખામણનાં વચનો સાંભળી તથા તેને માન્ય કરીને સારી રીતે પિતાનો વિનય કરયા પછી નળના રથની ઉપર ચઢી બેઠી. ત્યારે સર્વે પોતપોતાના માર્ગે ચાલતા થયા. અહીં નળ ને દમયંતી એક રથમાં બેઠાં છતાં રથ ચાલતાં નળને વિષય ભોગની ઈચ્છા થઇ. તેથી દમયંતી પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

નળ—હે પ્યારી હું જે કહેવાની ઇચ્છા કરૂં છું, તે હર્ષને લીધે ગદ્ગદ કંઠ થઇ જવાને લીધે વાણીદ્વારાએ બોલાઇ શકાતું નથી. માટે હું તને શું કહુ! કાંઇ કહેવાઇ શકાતું નથી.

એવી રીતે બન્ને વર તથા વધુ આનંદભરિત વાર્તાલાપ કરેછે એટલામાં કાલવર્ત્તી સંધ્યા આવી તે નળને વિષે દમયંતીની પ્રીતિ અધિક છે કે મારી પ્રીતિ અધિક છે? એનો નિર્ણય કરવા સારૂ જાણે સખી આવી પહોંચી હોયની! એવે સમયે નળના પ્રથમ નવીન હાસ ભાવવડે, જેમ ચંદ્રના કિરણોથી કુમુદની પ્રફુલ્લિત થાય છે, તેમ દમયંતી

નુ મન પ્રફુલ્લ થયું; અને અતિ આનંદના આવેશમાં આવી ગઇ. તે સંધ્યાકાળ વ્યતીત થઇને રાત્ર પડવા આવી તો પણ નિષધના ઇશે કોઇ સ્થળે મુકામ કર્યો નહિ; એટલુંજ નહી પણ ઉલટું આગળ ચાલવાની આજ્ઞા કરી. તે પ્રમાણે સૈન્ય આગળ વધ્યું માર્ગમાં જતાં કાનને વિષે અમૃતસિંચનની પેઠે અતિ મધુર મધુકરોનો શબ્દ રવ નળ દમયંતીના સાંભળ્યામાં આવ્યો. ત્યારે દમયંતી નળપ્રત્યે બોલવા લાગી.

દમયંતી—હે સ્વામી, હે નાથ, અહીં વૃક્ષોની પંક્તિ અથવા કુંજ પ્રમુખ કાંઇ જણાતું નથી; તેમ છતાં ભ્રમરાઓનો ગુંજારવ સંભળાયા કરેછે; તેનું કારણ શું ?

નળ—હે રંભોરૂ, અંધકાર થવાને લીધે વૃક્ષાદિક કાંઇ દીઠામાં આવતું નથી; પરંતુ વનને વિષે વનસ્પતિ અવશ્ય હોયજ છે.

એવું નળનું બોલવું સાંભળીને દમયંતિયે પોતાના લલાટનું આમર્ષણ કર્યું, એટલે તેનાં પ્રભાવથી સૂર્યના જેવો પ્રકાશ થયો એવા અચાનક ઉત્પન્ન થએલા તેજને જોઇને

સર્વ સૈન્ય ત્રાસને પામીને ભયભિત થયું અને બધા જનો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, આ તે શું! તેમ નળ પણ ચકિત થયો થકો પોતાની પત્નીને પુછવા લાગ્યો.

નળ—હે પ્રિયા, આ તે શું છે! અચાનક આ સૂર્યના તેજના જેવું ભડકું થયાથી આ મનુષ્યના જેવું દેખાય છે તે શું હોવુ જોઇયે ?

દમયંતી—હે સ્વામિન્ એ જન્મનો બ્રહ્મચારી છે. એણે પોતાની ઈંદ્રિય જીતીને વશ કીધી છે (પછી તે વનમધ્યે બેઠેલા મુનિનુ સર્વ વૃત્તાંત દમયંતી નળપ્રત્યે કહેવા લાગી.) હે પ્રાણ પ્રિય, આ વનને વિષે વિચરનાર હાથીઓએ આ મુનિને પર્વત જાણીને તેના શરીરની સાથે પોતાની પીઠ ઘસી; તેથી મુનિના ધ્યાનનો ભંગ થયો. એટલામાં હાથીના ગંડસ્થળથી શ્રવતા મદના આશક્ત ભ્રમરાઓ પણ મુનિને દુઃખ દેવા લાગ્યા તેથી મુનિ મહા કલેશને પામે છે.

એ વાત સાંભળી નળે રથ તેની પાસે લીધો, અને તેમાંથી બન્ને સ્ત્રી પુરૂષ નીચે

ઉતર્યા. પછી મુનિને નમસ્કાર કર્યો. અને ભ્રમરાઓથી થતી પીડાને લીધે મુનિની દુ-ર્વ્યવસ્થા જોઇ કરૂણા આણવા લાગ્યા. તે બ-ધું તે મુનિ સારી રાતે જાણી ગયા. પછી તે પ્રતિભાનો ઉપસંહાર કરીને તે મુનિ એક મુ-હૂર્ત્ત માત્ર ધર્મનાં વચનો બોલવા લાગ્યા.

મુનિ—હે દંપતિ, ધર્મ કાંઇ નવો નથી કે, જેનો વિશેષ કરી ઉપદેશ દઇએ. ધર્મ સર્વ જગ પ્રસિદ્ધ છે અને પુરાતન છે તેનું અવ-શ્ય આચરણ કરવું જોઇએ છે, (નળની તરફ જોઇ) હે નળરાજા આ તારી સ્ત્રી દમયંતીએ, પૂર્વ ભવને વિષે ચોવીશે તીર્થંકરોના ઉદ્દેશે કરી નાનાપ્રકારનાં તપ, અન્નદાન તથા રત્ન દાન વિગેરે ઘણાં શુભ કૃત્યો કર્યાં છે, તેથી એને આ જન્મને વિષે સૂર્યના તેજનો પણ તિરસ્કાર કરે એવું નિરંતર લલાટ ભૂષણ પ્રાપ્ત થયું છે, અને તેં પણ પૂર્વ જન્મમાં ઉત્તમ પ્રકારનું તપ તથા ઘણો ધર્મ આદર્યો છે, માટે આ દમયંતી પત્ની પ્રાપ્ત થઇ છે. શિવાય આગળ આવનારા ભવને વિષે પણ તને સર્વ સુખ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે.

એવાં મુનિનાં વચનો સાંભળી બન્ને વહુ વર પ્રસન્ન મને રથારૂઢ થઇને આગળ ચાલ્યાં. આગળ ચાલતાં પોતાની રાજધાની પાસે એક સુંદર બગીચો આવ્યો. તે ઉપવનની રચના જોઇને નળને અતીં આનંદ થયો; અને પોતાની પ્યારી પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો,

નળ—હે દેવી, હવેથી અમારી રાજધાનીની રચના જો કેવી છે! આ ઉપવન આપણને સૂચના કરે છે કે, હવે તમારી રાજધાની ઢુંકડી આવી છે, તેની બહારનીતથા માંહેલીકોરની રચના જોવાને તત્પર થઇ રહો. માટે હે પ્રાણપ્રિયા, અમરપુરીને પણ જીતી લિયે એવી તારા સસરાની રાજધાની જે હવે થોડી વારમાં આવનાર છે તે સારી રીતે નિરખીને જોજે. તેમાં રાજવંશીઓને રમણ કરવાને નાનાપ્રકારના સરોવરો છે; વન છે, ઉપવનો છે, સ્ત્રીઓને કેલી કરવાને અર્થે રમણીય વાવ્યો છે.

એમ કહી આગલ ચાલતાં જ્યાં જ્યાં જે જે રમણીય સ્થળો આવતાં ગયાં તે તે સારી પેઠે નળ પોતાની પત્નિ દમયંતીને દે-

ખાડવા લાગ્યો; અને દમયંતી પણ તે પ્રત્યેક સ્થાનને નિરખીને જોવા લાગી. તેથી બન્ને અતિ હર્ષને પામ્યાં. એમ કરતાં નગરી પાસે આવી. તેમાં શુભ સમયે નિષધ રાજાએ પ્રવેશ કર્યો; તે જાણે ઇંદ્ર જય મેળવીને પોતાની અમરપુરીમાં પ્રવેશ કરતો હોયની! એવો શોભવા લાગ્યો. પોતાના પુત્ર અને વહુને આગળ કર્યાં અને પોતે સર્વ સ્વજનો પ્રમુખ સહિત પાછળ ચાલવા લાગ્યો. નગરીના માર્ગને વિષે ચાલતાં પ્રજા જનના રહેવાનાં મંદિરો જોઇને દમયંતી અતિ ખુશી થઈ ગઇ; અને પછી જ્યારે રાજમંદિરો અતિ સુશોભિત જોયાં ત્યારે અધિક આનંદ થયો અને તેમાં જ્યારે પ્રવેશ કરી માંહેલીકોરની નાના પ્રકારના ઉપભોગના સાધનોયુક્ત રચના જોઇ ત્યારે તો ઉલ્લાસની સીમાજ રહી નહીં; પછી રાજા વિગેરે સર્વ યથા વ્યવસ્થિત થયા. નગરમાં જ્યાં ત્યાં આનંદ વર્ત્તી રહ્યા. રાજા પણ પોતાના મનમાં અતિ હર્ષિત થયો થકો પોતાનું રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. મંત્રિઓ વિગેરે પોત પોતાના કામ-

માં તત્પર થયા, નળ અને દમયંતી એ બન્ને વહુ વરનું સમાન રૂપ જોઇને સ્વજનોને તેમ નગરના લોકોને હર્ષ થયો તેનું વર્ણન એક મુખથી થાય નહી. તેમ નળ અને દમયંતી શૃંગારરસમાં લય થઇ જવાને લીધે તેઓને દિવસ અને રાત્રની પણ શુદ્ધિ રહી નહી. એમ કેટલાએક દિવસ સુધી સંસારના નાના વિધના સુખોપભોગ ભોગવવા લાગ્યા. કોઇ સમયે મનોહર પર્વતની ઉપર ક્રીડાને અર્થે વિચરતાં રહે; કોઇ દિવસ રમણીય વનને વિષે તરેહ તરેહની કેલી કરે; કોઇ દિવસે ઉપવનોમાં મોજ કરે; કોઇ સમયે હીંચોળાખાટ ઉપર બેશીને બન્ને હાસ્ય વિનોદ કરે; કોઇ વખતે જલાશયમાં રમમાણ થાય; કદી બાગમાં જઇ પુષ્પકેલી કરે; એટલે ફુલો તોડીને એક બીજાની ઉપર ઊરાડે; અથવા તેના હાર બનાવીને પરસ્પર પહેરાવે; વળી તેના મુગટ બનાવીને મસ્તકની ઊપર ધારણ કરે એમ વિચિત્ર સ્થળોમાં, વિચિત્ર પ્રકારે, વિચિત્ર સુખભોગ ભોગવીને, તે પવિત્ર દંપતિ અદ્ભુત મિલતા યુક્ત, મદન રતિ ચિત્ત ધ-

વ, કર્ત્તા ચિત્રક રચિત, યુગ ચિત્રકંઠ (કબૂ-
તર અથવા સારસ પક્ષી) ચિત્ર વિચિત્ર
ચિત્રગત (બૂટીદાર) સુવર્ણ વસ્ત્ર પરિવિત,
ચિત્રધા (અનેક પ્રકારે) ચિત્ર પદક્રમ સહિત,
ચિત્રવૃત્તિ (આશ્ચર્યકાર વર્ત્તન) થયાં થકાં માતૃ
પિતૃને અતિ આનંદાસ્પદ ભાસવા લાગ્યા.

એમ કરતાં કેટલોએક કાળ વીતિ ગયો
ત્યારે નિષધ રાજાની વૃદ્ધાવસ્થા થઇ. તેથી
તેણે વિચાર કર્યો કે, હવે આ પ્રપંચમાં ર-
હેવું ઠીક નથી. આ અવસ્થા રાજ્ય કરવા-
ની નથી પણ ધર્માચરણ કરવાની છે. પછી
પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી તથા સર્વ મંત્રિઆદિ-
કના અનુમોદનથી શુભ મુહૂર્તે નળને રા-
જ્યાભિષેક કર્યો; અને કૂબરને યુવરાજની
પદવી આપી. ઇત્યાદિક રાજ્યની યથાયોગ્ય
વ્યવસ્થા કરીને તથા તે સર્વ સમૃદ્ધિનો ત્યાગ
કરીને નિષધ રાજા ચારિત્ર લઇ વનમાં તપ
કરવાને ગયો. અહીં નળ રાજા પોતાનું રા-
જ્ય એવા ચાતુર્યથી ચલાવવા લાગ્યો; કે તેના
કીર્ત્તિ જ્યાં ત્યાં પસરી ગઇ. તેના પ્રતાપની
દિવસાનુદિવસ વૃદ્ધિ થવા લાગી. પ્રજા જન

અતિ પ્રીતિ કરવા લાગ્યા. જેમ ઉષ્ણકાળ ગયા પછી વર્ષાઋતુને વિષે મેઘને જોઇને સર્વ આનંદિત થાય છે. તેમ એ નવીન રાજાની પ્રાપ્તિ થયાથી બધા લોકો આનંદ પામ્યા. જેમ અતિશય જળવડે મેઘની શોભા અધિક દીઠામાં આવે છે, તેમ લક્ષ્મીની બાહુલ્યતાને લીધે નળની શોભાનો પાર રહ્યો નહી. પોતાના પ્રતાપરૂપી અગ્નિમાં શત્રુઓની સ્ત્રીઓ ઉત્તમ મુક્તાફળના હારરૂપ લતાઓને ભસ્મ કરીને તદ્રુપ કળીચૂનાથી પોતાના યશરૂપ રાજ મહેલને ઇચ્છા પૂર્વક નળે સફેત કર્યો. વળી જેમ કલ્પાંતની અગ્નિ સમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે તેમ શત્રુઓની લક્ષ્મી નળની અસિરૂપ જળમાં ડૂબી ગઇ. જેમ સૂર્ય પોતાના કિરણોનો પ્રસાર કરે છે, તેમ નળ રાજાએ પોતાની સત્તાનો અર્દ્ધ પૃથ્વીને વિષે પ્રસાર કરી મૂક્યો. જેમ ઇંદ્રના આધિપત્યને સર્વ દેવતાઓ માન્ય કરે છે તેમ નળના અધિપતિપણાને સર્વ રાજાઓ માન્ય કરવા લાગ્યા. એવી રીતે નળ રાજા સર્વ સંપત્તિયુક્ત રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

નળ રાજાનો ન્હાનો ભાઇ કૂવર વળી જુદીજ વર્તણુક કરવા લાગ્યો. જેમકે, મૃગયા, આહાર, વ્યવહાર, રાજનીતિ, ઇત્યાદીક નળ રાજાની સર્વ ક્રીયાઓમાં જેમ સિંહના છિદ્રો શિયાળિયા જુએ તેમ તે છિદ્ર જોવા લાગ્યો. એ તેના અવિવેક અને ઇર્ષાને નળે સારી રીતે જાણી લીધાં છતાં તે કોઇ વખતે પણ તેને ન દર્શાવતાં અને પોતે સર્વ સહન કરીને તેની સાથે નિત્ય પરસ્પર સ્નેહવત્ ક્રીડા કરવા લાગ્યો. અને કૂવર તેનું સર્વસ્વ હરણ કરીને પોતે રાજ્યપદ મેળવવાની તજવીજ કર્યા કરતો હતો. કોઇ એક સમયને વિષે મહા ચતુર બંધ મોક્ષજ્ઞ નળ રાજા અને કૂવર એ બન્ને વિનોદને અર્થે દ્યુત રમણ કરવા લાગ્યા. તે સમયે દૈવયોગે એવુંજ બન્યું કે નળના પાશા ઊંધા પડવા લાગ્યા; અને કૂવરના વિરૂદ્ધ એકે દાવ જાય નહી એવું થયું. એમ રમતાં રમતાં નળ રાજા નગર, ગામ, ક્ષેત, અને બીજી પણ કેટલીકએક સંપત્તિ એમ એક પછી એક હારવા લાગ્યો. ત્યારે જેમ કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રની કળા ક્ષીણ

થતી જાય છે, તેમ નળની સર્વ સંપત્તિ ક્ષીણ થવા લાગી. તે જોઇને પ્રજા અતિ શોક કરવા લાગી. તેમ નળ રાજા પોતે પણ અતિ ચિંતાયુક્ત વિસ્મિત થયો. પછી જેમ જેમ નળ રાજાની હાર થતી ગઇ તેમ તેમ તે વધારે રમતો ચાલ્યો. તેની સાથે તેની સંપત્તિ પણ અતિ ત્વરાથી જવા માંડી. તે સમયે ત્યાં દમયંતી આવીને બોલવા લાગી.

દમયંતી—હે નાથ, આપ આ શું આદરી બેઠા છો? આમ કરવું યોગ્ય નથી. દ્યુતરમણ જન્ય વિનોદ શ્રેષ્ટ કહેવાય નહી. હે મહારાજ, આપના જેવા ઉત્તમ પુરૂષ જ્યારે આવાં કામ આદરી બેસશે ત્યારે લોકોનું પાલન કોણ કરશે? તેમને શિક્ષા કોણ દેશે? હમેશાની રમત કરતાં આજની રમત કાંઇ જુદીજ દીઠામાં આવે છે; અને એથી કોઇ અનર્થ થાય એવાં ચિન્હ લાગે છે. આપના લાભમાં એકે પાશો પડતો નથી અને પ્રતિપક્ષીના લાભમાં સર્વ પાશાઓ પડ્યા કરે છે. એ પ્રત્યક્ષ અશુભ સૂચક છે. માટે હવે એ પાશાઓ ફેંકી દો હવે બીજું વિશેષ માંડ-

વાનું શું રહ્યું છે? સર્વસ્વહાર તો થઇ ચૂકી. માટે કુંવરને શીઘ્ર રાજપાટ આપી દો. નહીં તો એ બળાત્કાર કરી આપણને નગરથી બાહાર કહાડી મૂકશે. કેમકે, એની સંપત્તિની વૃદ્ધિ થઇ ગઈ છે અને આપણી સંપત્તિ બધી જતી રહી છે, અસ્તુ, દૈવયોગે જે બન્યુ તે ખરૂં પણ હવે આટલા ઉપરથીજ સંતોષ કરવો જોઇએ છે.

એ પ્રમાણે દમયંતીએ ઘણું કહ્યું તોપણ નળરાજાએ તેનું કાંઇ માન્યું નહીં. ત્યારે ફરી દમયંતીએ બીજા શ્રેષ્ટ પુરૂષોની પાશે કહેવરાવ્યું કે હે નાથ, બાકી જે કાંઈ રહેલું છે તે શા સારૂ ગમાવી દિઓ છો! જેમ ગ્રીષ્મઋતુમાં સરોવર સૂકાઈ ગયાથી તેમાં કોઇ દાદુર બોલે છે કે? તેમ આપણું રાજ્ય નાશ થઇ ગયાથી તેમાંના પ્રજાજન શું આપને રાજા કરી બોલાવવાનાં છે? ઇત્યાદિક ઘણા પ્રકારે સમજાવ્યું તોપણ નળે કોઇનું કહ્યું માન્યું નહીં. અને ઉલટું વધારે વધારે ખેલવા માડ્યું. વિધાતા જ્યારે પ્રતિકૂલ થાયછે, ત્યારે મનુષ્યની બુદ્ધિનો નાશ થઇ જાય છે. તે

પ્રમાણે નળને બન્યું. છેવટ જેમ પ્રાતઃકાળ-માં ચાંદનીઓ અને નક્ષત્રોસહિત ચંદ્રમા હારી જાય છે, તેમ મંત્રીઓ અને દમયંતીસહિત નળરાજા સર્વસ્વ હારી ગયો. વધારે શું કહેવું, શરીર ઉપરના ઉત્તમ વસ્ત્ર તથા આભુષણો પણ ગમાવી બેઠો. એવી રીતે જ્યારે સઘળી રાજ્યશ્રી કૂવરને પ્રાપ્ત થઇ ત્યારે જેમ મેઘની વૃષ્ટિથી નદીઓ ગર્જના કરે છે, તેમ તે આનંદના પોકાર કરવા લાગ્યો. નળરાજા પોતાના સર્વ રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયો ત્યારે જેમ અકસ્માત વૃક્ષ તુટી પડવાથી પક્ષીઓ પોકાર કરી ઉઠે છે તેમ પ્રજાલોક સર્વ ત્રાહિ ત્રાહિ પોકાર કરીને રૂદન કરવા લાગ્યા. તે સમયે કૂવર નળ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો.

કૂવર—હે ભ્રાતા, હવે સત્વર નગરી છોડીને જાઓ. તમને એ રાજ્ય પિતાએ આપ્યું હતું અને મને તો પાશાએ આપ્યું છે. એટલે તમે વડીલોપાર્જિત મિલકતના ધણી થઇ બેઠા હતા તેમ હું નથી થયો. હું તો સ્વોપાર્જિત મિલકતનો માલીક થયો છું તે મારે જલદી સ્વાધીન કરી લેવી જોઇયે છે.

નળ—હે કૂવર, તું શાસારૂ આટલો અધો અહંકાર કરે છે? રાજય પ્રમુખ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થવું એ શું મોટી વાત છે! જેને ભુજાબળ છે તેને ઘણીએ રાજય લક્ષ્મી છે. તું મને રહેવાનું કહે તોપણ હું એક ક્ષણ અહીં વાસ કરનાર નથી.

એમ કહીને એકજ વસ્ત્રભેર નળરાજા ત્યાંથી નિકળ્યો. તેની પાછળ દમયંતી પણ ચાલી. તે સમયે કૂવર બોલ્યો.

કૂવર—હે સુંદરી, તમે ક્યાં જાઓ છો તમને તો મેં જીતી લીધી છે. માટે તમારાથી નળની પછવાડે જવાશે નહી. તમને એક ગામ આપું તેમાં રહો ને દિવસ નિર્ગમન કરો. હવે નળનું તમારે વિષે કાંઇ લાગતું વળગતું નથી. માટે હવે એનું તમારે સ્મરણ પણ કરવું નહી, કેમકે, એનું મુખ હવે તમે જોઇ શકશો નહી. (એવાં કર્કશ શબ્દો દીયરનાં સાંભળીને આંખમાંથી આંસુ આવી પડ્યાં અને મુખ ઉતરી ગયું. વિગેરે કરૂણાને ઉત્પન્ન કરનારાં ચિન્હ થયાં તે જોઇને નગરના લોકોને પણ કરૂણાનો આવેશ આવી ગ-

યો તેથી તેઓ એકદમ કૂવર પ્રત્યે બોલી ઉઠયા.)

નગરજનો—હે ધૂર્ત્ત, આ તું યોગ્ય કરતો નથી. દમયંતીને તું શા સારૂ રોકે છે? એમ કરવાથી તારૂં સારૂં થવાનું નથી. જેમ સિંહની પછવાડે જતી સિંહણને રોકનારા શિયાળીઆને અવશ્ય મોતની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ નળની પાછળ જતી દમયંતીને રોકયાથી શું તારે મોતને પ્રાપ્ત થવું છે? મોટા ભાઇની સ્ત્રીતો માતાતુલ્ય ગણાય તેને રોકી રાખ્યાથી તને શું ફળની પ્રાપ્તિ થવાની છે! માટે તારે એમ કરવું જોયે છે કે, પોતાની માતુશ્રી જાણી દમયંતીને નમસ્કાર કરી રથની ઉપર બેસાડીને નળની સાથે મોકલી દે. જેથી તારી અપકીર્ત્તિ થાય નહી. એ અમારૂં બોલવું જો તું માનશે નહી તો સર્વ પ્રકારે તિરસ્કાર યુક્ત થશે.

એમ સર્વ સુજનના ફિટકારથી લજ્જિત થઇ દમયંતીને નમસ્કાર કરી રથમાં બેસાડીને નળની સાથે વિદાય કરી. (તે જોઇ નળ બોલ્યો.)

નળ—હે કૂવર, અમારે તારા રથનું શું પ્રયોજન છે?

એમ કહીને જેમ સરસ્વતીને આગળ કરીને પદાર્થ ગમન કરે છે તેમ દમયંતીને આગળ કરીને તેનીપાછળ નળરાજા રથ મૂ-કીને પગે નિસરયો. તે સમયને વિષે કૂવરે દુંદુભીનો નાદ કરયો. તે સાંભળીને નગરના લોકો હાહાકાર શબ્દો પોકારવા લાગ્યા; અ-ને કૂવરને ધિક્કારવા લાગ્યા. નળરાજા અને દ-મયંતી ચાલવા લાગ્યાં. તે સમયે અતિ સુ-કોમલ તનવાળી દમયંતીનું મંદ મંદ ગમ-ન જોઇને પાળેલાં, મોર, પોપટ, હરિણ, મેના કબૂતર, વિગેરે પક્ષીઓ ભૈમી ભૈમી એવા શબ્દો મુખથકી કહાડવા લાગ્યાં તે જાણે દ-મયંતીને જતી જોઈને તેને રોકી રાખવાને ક-રૂણાસ્વરે પ્રાર્થના કરતાં હોયની! તે સાંભ-ળીને કોના હૃદયમાં દયા ઉત્પન્ન ન થાય! દમયંતી પ્રવાસને વિષે નિકળેલી જોઇને પુ-રવાસીની સ્ત્રીઓના નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધા-રાઓ ચાલવા લાગીઓ. અને મુખથી બો-લવા લાગીઓ.

પુરસ્ત્રીઓ—અરેરે !! આ નળરાજા સ- રખાની સ્ત્રીને આવું મહા દુઃખ પ્રાપ્ત થયું ત્યારે બીજી સાધારણ નારીઓની તે શી ક- થા! આ પૃથવીની ઉપર એવો કોણ છે કે, જેની ઉપર દુઃખ પડે નહી. (ઇત્યાદિક પ- રસ્પર ભાષણ કરીને અત્યંત શોક કરતીઓ રડવા લાગીઓ.)

પૃથ્વીમાંથી વૃક્ષોના અંકુરો નિકળ્યા હ- તા તે જાણે દમયંતીને જતી જોઇને કરૂણાના આવેશમાં આવીને દમયંતીને રોકી રાખવા- ની સૂચના કરવાને પોતાનું સ્થાન મૂકીને બા- હાર નિકળી આવ્યા હોયની! સર્વે પુરલોક તથા વનવાસી વૃક્ષ વિગેરે વિધાતાને ધિક્કા- રવા લાગ્યા.

સર્વપ્રાણીઓ—હે વિધાતા, તને ધિક્કાર છે, કે તેં નળરાજાની આવી દશા કરી! તેમ તારા સ્વભાવને પણ ધિક્કાર છે કે, તેં ચંદ્ર- માને પણ કલંકિત કર્યો. અરે વિધાતા, આ ભરતખંડની અર્દ્ધી પૃથ્વીના રાજા નળે તારૂં શું બગાડ્યું હતું કે, જેથી આવો કોપ તેં તેનાપર કર્યો! અને જ્યારે એણે તારૂં બ-

ગાડ્યું હતું ત્યારે એને પ્રથમજ આવું ઐ-
શ્વર્ય શા સારૂ આપ્યું હતું! પ્રથમ મહાસ-
પત્તિવાન કરીને પછી આવી મહા વિપતિમાં
નાખવો એ તારો મોટો અન્યાય છે. શાપની
ભ્રાંતિથી સૂર્ય પણ પોતાનાં કિરણોએ કરી
દમયંતીના અંગનો સ્પર્શ કરયો નથી તે હવે
વિકટ માર્ગને વિષે કેમ ચાલી શકશે? અરે
આ કૂવરને પણ ધિક્કાર છે કે, જેણે ભાઇ ત-
થા ભોજાઇને વનવાસ આપીને આવા દુઃખ-
માં નાખ્યાં. એ રાજ્યશ્રી એને ક્યાં સુધી
ચાલશે?

એવી રીતે જેને જ્યારે ખબર પડે તે
ત્યારે મુખથી હાહાકાર શબ્દો કહાડીને અ-
તિ શોક કરવા લાગ્યા. દમયંતીના અતિ કો-
મળ ચરણકમળના સ્પર્શે કરી પૃથવી એમ
માનવા લાગી કે, હવે હું પવિત્ર થઇ; અને
એના ચરણના સ્પર્શેકરીને આકાશમાં જે ર-
જ ઉડીને ઉપર જવા લાગી તેરૂપે જાણે દ-
મયંતીના પદસ્પર્શના પ્રભાવથી પૃથ્વી સ્વ-
ર્ગમાં જતી હોયની! એવી રીતે નળ અને
દમયંતી પુરથી બાહાર નિકળ્યાં ત્યારે નગ-

રના જનો ધન, ધાન્ય, હાથી, ઘોડા, તથા બીજી વસ્તુઓ વિગેરે સમૃદ્ધિ સાથે લઈને તે નળની પાસે જઇ ભેટ ધરી; અને તે અંગિકાર કરવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા; ત્યારે નળ બોલ્યો.

નળ—હે મારી પ્રિય પ્રજા, હું ક્ષત્રીય છું. માટે જે મારી ભુજાના બળે કરીને મને પ્રાપ્ત થાય તેનુંજ હું ગ્રહણ કરૂં. બીજાનું લીધેલું તે ભિક્ષા કહેવાય માટે એ તમારા પદાર્થો હું લેવા ચાહતો નથી. તમે આ વસ્તુઓ ભેટ દાખલ લાવીને મને પ્રીતિ બતાવી તેથી હું તમને ધન્ય માનું છું. મંત્રિઓ અને ચતુર પ્રજાજનોનો એ ધર્મ છે કે, આવા સમયે પ્રીતિ દર્શાવવી, પણ મારે આ વખતે એ ગ્રહણ કરવું યોગ્ય નથી. એમ સર્વને મધુર વચને કરી સંતોષીને પાછા વાળ્યા. નગરની નારીઓ પણ ફરી ફરી દમયંતીનું મુખકમળ વિલોકીને પોતપોતાના ઘર ભણી પાછી વળી જતાં રસ્તામાં મહા શોકાતુર થઇ થકી મોટા નિસ્વાસ નાખતી પરસ્પર નળને અનુલક્ષીને બોલવા લાગી.

નગર નારીઓ—હે નળરાજા, આ દમયંતીરૂપ લક્ષ્મીને તું સાથે લઇ જાય છે માટે હવે અવશ્ય સર્વ લોક લક્ષ્મીહિન થઇ જશે. કેમકે, એ માનુનીના મિષે તું સર્વ જનની લક્ષ્મીને હરણ કરી જાય છે એમાં સંશય નથી. (પરસ્પર સખીઓને અનુલક્ષીને) હે બેની જ્યારે દમયંતી બાગ, બગીચા, વન કે દેવ દર્શન કરવાને જતી હતી ત્યારે તેની આગળ હજારો અનુચરો ચાલતા હતા તેજ દમયંતી આજે એક નળને ચક્ષુરૂપ થઇને આગળ ચાલે છે. આ સમયે સૂર્ય પોતાના ઉગ્ર કિરણોએ કરી તપ્ત થએલો છે; તેવામાં એ ઉઘાડે પગે ચાલેછે. મસ્તક ઉપર માત્ર એક ઓઢણીજ છે. એવા વિપત્તિના વખતે પતિભક્તિને લીધે એ રંચમાત્ર પણ ચિંતાતુર થતી નથી માટે એને ધન્ય છે. એ ઉપરથી એવું સૂચન થાય છે કે, જેવી એની આ અવસરે નળની ઉપર પ્રીતિ છે તેવી જ્યારે છત્ર, ચામર અને ચતુરંગિણી સૈન્યા આગળ ચાલતી ત્યારે નહોતી. અર્થાત્ સ્ત્રીએ પતિને વિપત્તિમાં અધિક પ્રીતિ દર્શાવવી જો-

છુએ છે. (એમ કરૂણારસોત્પાદક વાતો કરતી કરતી બધી સ્રીઓ પોત પોતાને ઘેર ગઇ.)

અહીં નળ અને દમયંતી આગળ વનને વિષે ચાલ્યાં. ચાલતાં રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં દમયંતી થાકી જાય અને તેના યોગે શરીર ઉપર પરશેવો થઇ આવે ત્યારે નળ નિષ્કપટ બુદ્ધિવડે પોતાના વસ્રથી તેને વાયુ ઢાળે વળી કેટલેક આગળ ચાલતાં જયાં તેને વધારે થાક લાગે ત્યાં અતિ દયા સહિત તેના પગ ચાંપીને આગળ ચાલવાની વિનંતી કરે. વળી આગળ ચાલતાં જયારે અત્યંત થાકી જાય ત્યારે દમયંતીને કોઇ વૃક્ષની નીચે બેસાડીને ત્યાં નજીક કોઇ સરોવરમાંથી કમળના પત્રનો દડીઓ કરી તેમાં જળ લાવીને તેને પાય. અને પોતે હાથ લાંબા કરીને ચરણમર્દન કરવા લાગે. ત્યારે દમયંતી તેને વારી રાખે. અને મુખથી કહે કે, હે મહારાજ, આપ સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ છો, માટે હું આપની સેવા કરૂં એ યોગ્ય કહેવાય પરંતુ આપ મારી ચાકરી કરો તે અઘટિત છે. ઇત્યાદિક નમ્રતાપૂર્વક વાક્યોએ કરી પતિને સારી રીતે

સમજાવ્યા છતાં પણ નળ હરેક પ્રકારે તેને શાંત કરે. જ્યારે જ્યારે દમયંતીને ક્ષુધા વ્યાપે ત્યારે ત્યારે વનમાંથી સારાં સારાં ફળો લાવી આપે. એમ આગળ ચાલતાં ચાલતાં પાકા બે પ્રહરરૂપ પૂર મધ્યાન્હ થયું. તે સમયે જેની પાળપર સુંદર વૃક્ષોની ઘટા આવી રહી છે, પાણી ઉપરથી ગમન કરી આવેલો વાયુ વૃક્ષોની સાથે અથડાયાથી તેઓના પુષ્પોની સુગંધ યુક્ત થયો થકો વાહતો હતો તે જાણે પોતાની સુગંધયુક્ત શીતળતા વડે દમયંતી તથા નળને શાંત કરવાને આવ્યો હોયની? એવું મહા ઉત્તમ સરોવર આવ્યુ. ત્યાં તેની પાળપર બન્ને જણાં બેઠાં; ઘડીક વિશ્રામ લઈને વળી આગળ ચાલ્યાં. કેટલેક દૂર જતાં એક લતામંડપ આવ્યો. એટલામાં શંધ્યાકાળ થયો ને અનુક્રમે રાત પડી; ત્યારે ત્યાંજ વાસો કરી રહ્યાં.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળમાં ઊઠીને આગળ ચાલતાં એક અટવી આવી. જેમાં મહા વિષે કરીને ઉન્નત થએલા, મોટી ફેણોએ કરી યુક્ત, મુખવડે મોટા મોટા ફુંફવાટા મા-

રતા એવા વિકરાળ મણિધરો વિચરી રહ્યા છે, વૃક્ષોની પંક્તિની એવી ઘટાટોપ થઇ ર-હીં હતી કે જાણુ તેટલા સ્થળને વિષે એક છત્ર બની રહ્યું હોયના! એટલે જેમાં સૂર્યના કિરણો પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી એવા સઘન વન તરૂ ભુવનને વિષે નળને દમયં-તી પ્રવેશ કરતાં પૂર્વ દિશાને વિષે આરકત વર્ણ યુકત પ્રભાકર પ્રગટ થયો; તે જાણુ વિ-ધાતાના ક્રોધનો ભોગ થએલાં નળ તથા દ-મયંતી રૂપ દંપતિએ મહા વિપત્તિનો આ-શ્રય કરીને ભયંકર વનમાં ભ્રમણ કરે છે તે દુઃખને ન જોવાઇ શકવાને લીધે પોતાનું ઉ-ગ્ર તેજ છાનું રાખીને વિધાતા ઉપર ક્રોધા-યમાન થયો થકો તેની સાથે યુદ્ધ કરવાને લાલચોળ થઇ ગયો હોયના! પછી ભ્રમણ કરતાં વિધાતાનો કહીએ પત્તો ન મળવાથી પાછો તેવાજ ક્રોધના આવેશે રકતતાને મૂ-કતાં સંધ્યાકાળે પશ્ચિમ દિશાએ અસ્તાચલ ઉપર જતો રહ્યો હોયના! અને સૂર્ય ઉદય થ-યા પછી આખી પૃથ્વી ઉપર તેના કિરણો પ્રસૃત થયાં છતાં પૂર્વોકત વૃક્ષોની મોટી ઘ-

ટામાં જ્યાં નળને દમયંતી ફરતાં હતાં ત્યાં કિરણોએ પ્રવેશ કરયો નહી તે જાણે તેઓની ઉપર દયાજ પ્રદર્શાવી હોયના! પછી આસ્તે આસ્તે રાત્ર પડતાંજ તે વનરૂપ સાગરને વિષે તિમરરૂપ જળના તરંગો ચાલવા લાગ્યા તે જેમ સમુદ્રની ભરતીના વખતે તરંગોના પ્રબળ વેગથી સ્થળની ઉંપર પાણી આવીને જ્યાં નીચાણ હોય ત્યાં ભરાઇ રહે તે એટમાં પણ રહી જાય છે તેમ વનરૂપ સંમુદ્રમાં રાત સંબંધી તિમરરૂપ જલના તરંગો કેટલાએક પર્વતોમાં દિવસમાં પણ ભરાઇ જાય છે તેઓને મળવા સારૂ જાણે ઉતાવળા થઇને એ રાત્ર સબંધી તરંગો દોડી જતા હોયના! તે સમયે નળ દમયંતીને આગળ ચાલતાં એક નદી દીઠામાં આવી. તેના કિનારા ઉપર જઈ હાથ, પગ તથા મહોડું પખાળીને તૃષા નિવારણને અર્થે બન્ને જણાંઓએ ઇચ્છા પુર્વક તેમાંનું પાણી પીધું. ત્યાર પછી લતા મંડપમાં પ્રવેશ કરી એક લસિત શિલાની ઉપર પાંદડાંની પથારી કરીને બન્ને જણાંએ શયન કરવાનો વિચાર કરયો. વળી અંગને

ન લાગવા માટે તે પત્રસય્યા ઉપર વસ્ત્ર પાથરયું. પછી પંચપરમેષ્ટીને નમસ્કાર કરીને પરસ્પર ભુજલતાઓ સંસ્કૃત કરીને સુતાં તે સમયને વિષે દમયંતીના દુર્દૈવને લીધે નળના મનમાં ચિંતવન થયું કે અરે! આ મારી પ્રાણપ્રિયા કે જેણે દુઃખરૂપ સમુદ્રમાંથી એક બિંદુ જેટલાનું પણ ઉલ્લંઘન કર્યું નથી તે આગળ કેમ કરશે! વળી જયારે આગળ ચાલતાં ટીંબા ટેકરાવાળી અને ઉજડ પૃથ્વી આવશે, તેમ તેમ દુઃખના મહાસાગરો પણ આવશે તે કેમ પાર ઊતરી શકશે! અરે હું પણ એને સાથે લઇ દુઃખરૂપ સમુદ્રની પાર શી રીતે ઊતરીશ! ઇચ્છાપૂર્વક જેઓ પૃથ્વી પર સંચાર કરનારા છે તેઓની સાથે સ્ત્રી એ તો તેમને મહા વિઘ્ન રૂપ છે. માટે આ મારી પ્રાણપ્રિયાનો પરિત્યાગ કરી અહિં સુતી મૂકી હું જતો રહું; પ્રાતઃકાળે ઊઠીને ગમે તો એ એના બાપને ઘેર જાઓ અથવા ગમે તો કુંવર પાસે જાઓ. એવી રીતે આલોચન કરી નળે જેમ સમુદ્રમાં ડુબી ગઇ હોયની? એમ રસ્તે ચાલવાનાં પરિશ્રમથી નિંદ્રાવશ

થએલી દમયંતીને જોઇ. દમયંતીના કંઠપર-
થી પોતાની ભુજલતા ઊઠાવવા સારૂ નળે
ધીમે ધીમે યત્ન કરવા માંડયો. અરે પણ દ-
મયંતી બિચારીને તો નળ ઉપર પરિપૂર્ણ
વિશ્વાસ છે, તેથી નિશ્ચિંત થઇને નિદ્રા કરે છે
તેને જગાડ્યા સિવાય ઝીણુ ઝીણુ સ્વરે નળ
બોલવા લાગ્યો, કે હે મુગ્ધે! તું નળને છોડ
નિદ્રાવશ થએલી, એકલી, જેનો પોતાના પતિ
ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, જે હમેશ પ્રેમરૂપી
અમૃત વિવર્ધની છે, એવી પ્રાણપ્રિયાને વન-
માં તજવાનો વિચાર કરનાર ચંડાળ અને
કુળને કલંક લગાડનાર નળ, તેને તું છોડ.
મારા જેવા મહાપાતકીને સ્પર્શ કરી તું પણ
પાપને પ્રાપ્ત થઇશ વળી હે મુગ્ધે! વિષવૃ-
ક્ષને કલ્પતરૂ સમજી અજ્ઞાનતાથી આશ્રિત
થઇ હતી તો હવે તું તારા અજ્ઞાનપણાનું
આ દુ:ખ ભોગવ. હે વિધાતા તને ધિક્કાર છે!
કારણ, ક્યાં હંસી અને ક્યાં કાગ તેમ છતાં
તેનાજ સમાગમ જેવો નળ અને દમયંતીનો
તેં અયોગ્ય સમાગમ કરાવ્યો. જો તું નિરં-
તર એવાં અયોગ્ય કર્મનો કર્તા છે તો તે કાં

ટાવાળા કેતકીવૃક્ષને સુગંધમય કેવી રીતે ક-ર્યું! એવું બોલી નળરાજાએ દમયંતીના કંઠ તળેથી ધીમે ધીમે પોતાની ભુજલતા તાણી લીધી. વળી પાછો ગદ્દગદિત થઇ નળ બો-લવા લાગ્યો કે હે દેવી! એ તો જવાવાળો છે, માટે હવે દયા કરી એની ભુજા છોડ. પૂ-ર્વે તારૂં એ ભુજલતા સાથે પાણિગ્રહણ થયું હતું, પણ હવે તો તું સૂર્ય નારાયણની અ-તિથિયણથા. તે તારૂ સંરક્ષણ કરશે. હા પ્રિયે રાજગ્રહ, ખજાનો આદિક સર્વસ્વ ગયું તેની સાથે નળ તારો પણ ત્યાગ કરે છે. પાણિ-ગ્રહણ સમયે હે પ્રિયા! તને વિચારતો થયો હશે કે કોઇ સમે મારો પતી મારો ત્યાગ ક-રશે, તોપણ તું અજ્ઞાનતાથી મારી સાથે પ-રણી; એવા તારા શૂન્ય હૃદયનું ફળ હવે તું ભોગવ. પરંતુ અજ્ઞાન હતી માટે આ આ-પત્તિ શૃંખલા તારા ગળામાં પડી. એમ ક-હીને મ્યાનમાંથી છરી બાહાર કહાડી, અને વસ્ત્રથી તેને લુછીને તૈયાર કરી તે જાણે શ-ગડીમાં પેટવેલો અગ્નિજ હોયના! એવી સ-

તેજ દેખાવા લાગી. તે છરીનો છેદવાના વ-
સ્ત્રની સાથે સંયોગ કર્યો અને બોલવા લાગ્યો
કે હે છરી, આ દેવીના અંગ ઉપરના વસ્ત્રને
છેદન કરવા માટે તું મને પ્રસન્ન થા. હું તને
હાથ જોડું છું. કદાચિત્ સ્ત્રી જાતીને દયા ઘ-
ણી હોય છે, માટે તું પણ સ્ત્રી જાતી હોવા-
થી દયા લાવીશ તો તે સંભવે નહી, કેમકે
તું મુળ ખડગની કન્યા છે; તેને દયા શાની
એમ કહીને તે વસ્ત્ર છેદન કર્યું. તે વખતે
તે વસ્ત્રની ઉપર આંખમાંથી નિકળેલાં આં-
સુનાં ટીપાં પડયાં. ત્યારે નળ ફરી બોલ્યો;
કે; હે નિદ્રા આ દમયંતીની આંખો ઢાંકી
મૂક; કેમકે એનું અવલોકન અતિ પ્રેમયુક્ત
છે.તેથી મારા પગમાં બેડી પડશે. એટલે એને
મૂકીને મારાથી જવાશે નહીં. વળી દમયંતીને
અનુલક્ષીને કહે છે કે, હે દેવી મેં તારા ઘ-
ણા અપરાધ કર્યા પણ તેં મને મૂકયો નહીં
પણ તું નિરપરાધી છતાં હું તો તને મૂકું છું
માટે મારા જેવો બીજો કોઇ દુરાપરાધી નથી
એથી હું જાણું છું કે એ મારો અપરાધ
નથી પણ તારો અપરાધજ તને પ્રાપ્ત થાય

છે. કેમકે કાજળની કાળાશ ચંદ્રમાના તેજને લાગતી નથી, તેમ એ પણ જાણવું. માટે હે દેવી એજ, તને પ્રણામ છે. ને હું તને કહું છું કે, મારા દુઃખ સમુદ્રમાં તને ડુબાવવાને હું ઇચ્છતો નથી. અને તું પરમશીલવ્રતે કરી પવિત્ર હોવાથી તને કોઈ પણ ઉપદ્રવ થનાર નથી. પરંતુ પિતાને ઘેર અથવા સસરાને ઘેર તારી યોગ્ય બરદાસ થશે. એમ કહીને તેના વસ્ત્રના છેડાને વિષે પોતાના રૂધિરે કરી અક્ષરો લખ્યા.

"હે મમપ્રાણવલ્લભા! જો તાહારે વૈદર્ભ દેશે જવું હોય તો વટના વામ તરફનો સીધો માર્ગ લેજે; ને જો કોશલાપુરી જવું હોય તો, જે માર્ગ ભણી પલાશ વૃક્ષો ખીલી રહ્યાં છે અને પોપટ પંખીઓનો મધુર સ્વર સંભળાય છે તેની દક્ષિણ ભણીનો માર્ગ લેજે. તે વનવિલાસી પોપટડા તારી દુઃખદાયક અવસ્થા જાણી તને સિધો પંથ બતાવશે. એ બે સ્થળમાં તારે ગમે તે સ્થળે જવું અથવા તને ગમે ત્યાં તારે જવું." હું તો તારૂં વદન નિરખવા હવે અસમર્થ છઉં.

એમ કહી નળ તેની અક્ષાવલી જુએ છે. અને મહા ઉંડા નિશ્વાસ મૂકી ઝીણુ સ્વરે રૂદન કરે છે. ઘણીવાર લગી સારી પેઠ તેનું વદન જોઇ તેના પર વસ્ત્ર ઢાંકે છે. વળી કહે છે કે અરે આ રાજા છે તે મહા દુષ્કર્મી છે, અરે દૈવ, સર્વના ચક્ષુઓને આશ્રય દેવાવાળુ અને નેત્રોએ નિરખવા યોગ્ય એવુ ઉત્તમ સ્થાન રચી તેની આવી મહા દુઃખદ અને હીન અવસ્થા કેમ કરી! કે જેથી કરી આજ મહા ઘોર વનમાં પાંદડાંની પથારીએ સુતી છે, ને વળી તેને ત્યાગવા માટે હું તેનો પ્રાણેશ્વર તે પણ વાંચ્છના કરૂં છુ. અરે! સામાન્ય જન પણ બોરડીના વૃક્ષને ઉછેરી ફરી તેનોજ નાશ કરવા પોતે યોગ્ય ધારતો નથી; તો સંપૂર્ણ મનોર્થને પૂરનારી કલ્પલતાનું છેદન કરવા કોણ પુરૂષ ઇચ્છા કરે! પણ હે વિધાતા તું જડ છે. કારણ તું કમળમાં રહેનાર છે. જ્યારે કમળ જડરૂપ છે ત્યારે તેમાં નિવાસ કરનાર તે પણ જડરૂપ હોયજ! વળી જો, તેં પ્રથમ ચંદ્રમાને ઉત્પન્ન કર્યો ને પછી વળી તું તેને રાહુ પાસે દુઃખ

દેવરાવે છે. એમ વિધાતાને દોષ દઇને નળ વનદેવતાઓ પ્રત્યે કહે છે. હે વન દેવો મારી એક વિનંતી સાંભળો. વિધાતા તો દુર્બુદ્ધિ થયો પણ તમે મારી પ્રાણવલ્લભા દમયંતી ઉપર નિર્દય હૃદયના ન થશો. કોઇપણ પ્રકારે તમો એવું કામ કરજો કે જેથી કરી એ દુઃખી ન થાય. વળી પ્રાતઃકાળમાં જેવી ઉઠે કે તરત માર્ગમાં ભૂલી ન પડે પણ ઘર ભણીનો સિદ્ધો રસ્તો એને પ્રાપ્ત થાય એવું કરજો. એવી રીતે વારંવાર પ્રિયાની ભાળવણી કરતો આગળ જઇ પાછું વાળી જોતાં જોતાંમાં નળ અદર્શ થઇ ગયો. થોડે દૂર જઇ વળી મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે અરે હું તેને ત્યાગી તો જઉંછું પણ વનમાં રહેનારાં ઘાતકી જનાવરોથી એને ઉપદ્રવ થશે. માટે જ્યાં સુધી એ નિદ્રાવશ છે ત્યાં સુધી કોઇ લતાગૃહમાં અદર્શ થઇ બેસી હું રક્ષા કરૂં પ્રાતઃકાળ થયે જ્યારે એ જાગી ઉઠશે ત્યારે હું મારે રસ્તે જ્યાં મનમાં આવશે ત્યાં ચાલ્યો જઇશ. એને પણ મારા બતાવેલા બે માર્ગમાંથી એની નજરમાં આવશે તે માર્ગ-

ભણી જશે. એવો વિચાર કરી પાછો ફરી નળ એક લતા ગૃહમાં આવી બેઠો. વળી નિદ્રાવશમાં પડેલી પ્રાણવલ્લભાના મુખ ભણી જોઇ મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યો કે અહો મહા આશ્ચર્ય! કે જે જગ્યાને સૂર્ય પણ જોઇ શકતો નહીં, એવી નળના અંતઃપુરની જગ્યા અને તેમાં અખંડ વાસ કરનારી દમયંતી તેને હે દુરાત્મા નળ, હે નળ, અરે તું પોતે કેમ બળી ભસ્મ થાતો નથી કે, એવી નો ત્યાગ કરેછે! એવા મહા દુઃખદ વિચારમાંને વિચારમાં રાત વીતિ ગઇ ને સૂર્યોદય થયો. સર્વ અંધકાર નાશ પામ્યું. અને તે સમે નળ રાજામાં મહા અજ્ઞાનરૂપ અંધારૂં પ્રવર્તવા લાગ્યું. તે જાણી સૂર્યોદયથી ભય પામી અંધકારે નળના હૃદય ઘરમાંજ પ્રવેશ કર્યો હોય ના!

હવે સૂર્યોદય થયો ન થયો પરંતુ દમયંતી જાગી નહી હતી એટલામાં તો જેને બંને નેત્રોમાં જળધારા વરસી રહી છે; એવો નળ તે લતાગૃહ તજી આગળ ચાલ્યો; તે એવી રીતે કે પાછું વાળી પણ ન જુએ

અને સિધે માર્ગેજ ચાલ્યો જાય. આગળ ચાલ-
તા એક મહા ઘોરવનમાં નળ આવી પહોચ્યો
ત્યાં વૃક્ષના સમુહને વધારનારો, વિંધ્યાચળ
ની આસ્થા કરવાવાળો, જેની ઘોર ઘટા તે
કાળરૂપી અગ્નિ જેવી હોયના! એવાં ભયં-
કર અને મોટાં વૃક્ષો જેમાં આવી રહ્યાં છે;
એવો એક રત્નગર્ભિત પર્વત નળની નજરે
પડયો. તે ઉપરના વૃક્ષોમાં દાવાગ્નિ લાગેલો
હતો. જેવી પ્રલયકાળના અગ્નિની જવાળા
નિકળે અથવા જેમ મણિમાં જડેલા રત્નનું
તેજ બહાર નિકળે એવી રીતે તેમાંથી જ-
વાળાઓ નિકળતી હતીઓ. દાવાગ્નિથી ફરી
ક્ષણમાત્રમાં વન સઘળું પ્રજવલિત થઇ ગયું.
જીવ જંતુઓ દગ્ધ થયેલાં તેથી તેઓનું પ્રા-
ણાન્ત આક્રંદ નળરાજાએ વેગળેથી સાંભ-
ળ્યું. વળી તે આક્રંદને મળતું કોઇ મનુષ્ય
જેમ આક્રંદ કરતું હોયના! એવું નળરાજા-
એ સાંભળ્યું. કે તેવોજ નળ રાજા તેની પા-
સે ગયો. તે સમે તે બોલવા લાગ્યો કે હે
ઐક્ષ્વાક નળ ભૂપાળ! જકત્યાત્યૈકબાંધવ, આ
દાવાગ્નિથી મારૂં શરીર દગ્ધ થતું જાયછે, માટે

હે મહાત્મન્ એનાથી તું મારૂં સંરક્ષણ કર. સંરક્ષણ કર. એવી રીતે તેના આર્ત્તવચનના અનુસારે નળ જોવા લાગ્યો કે એ કોણ બોલે છે ! અને ક્યાં છે! એવી રીતે આમ તેમ જુએ છે એટલામાં ત્યાં એક વેલી પાસે રાફડામાં એક ભુજંગને જોયો. તે પ્રત્યે નળ બોલ્યો કે હે નાગ, મારૂં નામ, મારો વંશ અને નરભાષા એ બધાનું જ્ઞાન તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું ! તે કહે.

નાગ બોલ્યો કે હે મહાત્મા નળ, હું પૂર્વ જન્મને વિષે મનુષ્ય હતો; અને વિધિ પૂર્વક તે જન્મમાં મને અવધિજ્ઞાનનો સંસ્કાર થયો હતો. તેથી આ જન્મમાં પણ મને નરભાષા આવડે છે. પૂર્વ જન્મનું નિર્બાધજ્ઞાન પણ મને સર્વ આ ભવમાં સાથેજ છે માટે સાંભરે છે હું ભૂલ્યો નથી. એ અવધિજ્ઞાને કરી હજી પણ હું ચરાચર વિશ્વને કરતળ જોઉંછું. તો પછી તારૂં નામ, ઠામ, તારો વંશ, અને નરભાષા એ જાણવામાં બહુ આશ્ચર્યની વાત શી છે! હવે હે નળ ધુમ્રધ્વજથી તું મારૂં રક્ષણ કર, હું તા-

રે પ્રત્યુપકારી થઇશ તું તો નિર્પેક્ષી છે તો પણ હું તો તારો કોઇપણ ઉપકાર કરીશ. એવાં નાગનાં દીન વચન સાંભળી દયાનિધિ નળરાજાએ જ્યાં નાગ દહન થતો હતો તે વેલી પાસે જઇ પોતાનું વસ્ત્ર તે ઉપર નાખ્યું; એટલે તત્કાળ નાગ તે વસ્ત્રને વળગ્યો. અને વળગ્યો તેવોજ નળે તેને શત્વર ઉપર ખેંચી લીધો જેવો ઉપર ખેંચી લીધો ને તૃણકાષ્ટાદિકવાળી જગ્યા ઉપર તેને નળ છોડી મેલતો હતો તેવોજ તે નાગે નળરાજાના હાથને ડંષ માર્યો. તે સમે નળરાજાએ હાથ તરછોડીને નાગને છોડી દીધો ને તે બોલ્યો કે હે નાગ ! વાહ! ધન્ય છે ! તેં પ્રત્યુપકાર ઠીકજ કર્યો! તમારા જાતીનો તો એ સહજ સ્વભાવજ છે કે જે તમોને દુગ્ધપાઇને ઉછેરે તેનેજ તમે ડંષ મારોછો. એવું બોલતાં બોલતાંમાં તો વિષધરના વિષ પ્રભાવથી નળ રાજા ભિલ્લ જેવો કાળો અને ખેંચતી વેળા ધનુષ્યનો જેવો આકાર થાય છે તેવા અંગના વંક આકારે કરી કુબડો થઇ ગયો. કુબડાપણું પ્રાપ્ત થવાથી નળ રાજા મહા વૈરાગ્યવાન અને જીવવાથી

પણ અનપેક્ષિત થઇ ગયો. તેથી ધર્મ કૃત્યો કરવામાં પ્રવૃત થઇ ગયો; એટલામાં તો જે નાગે તેને ડંખ માર્યો હતો તે નાગ પોતાનું નાગરૂપ તજી દિવ્ય મૂર્તિમાન રૂપે આવી નળ સામો ઉભો રહ્યો ને બોલ્યો કે હે નળ હે વત્સ, તું શા માટે મનમાં વિષાદ પામે છે. જેવું સર્પે તારૂં હિત કર્યું છે એવું હિત બીજો કોણ કરશે! હું તારો પિતા નિષધ છઉં. પૂર્વે વ્રત અંગિકાર કરી દુષ્કર તપ કરી અંતે અનશન લેઇ હું બ્રહ્મ નામના પાંચમા દેવલોકમાં દેવતા થયોછું. તેથી મેં તારા જુગારના દુર્વ્યસનને અવધિજ્ઞાનવડે જાણી નાગરૂપે અહિં આવ્યો. હાલ તે અહિંયાં જેજે ચમત્કાર જોયા તે સર્વ મેં મારી માયાવડે ઉત્પન્ન કર્યા હતા. વળી તું એમ ન જાણીશ કે મારા પિતાએ આવીને મને વિરૂપ કરી નાખ્યો; પણ એથી કરી તું અનુપલક્ષ થઇ ગયો, જેવડે તને તારા શત્રુઓનો ભય ન રહ્યો. હજી તને અત્રનિતળ ભોગતવ્ય છે, માટે હાલ તારે વ્રતાદિક કરી સંસ્કારથી વિરક્ત થવું યોગ્ય નથી. જ્યારે તારે પ્રવજર્યા લેવા

ા સમય થશે ત્યારે જેમ જોશી આવી આગ-
ાથી ભવિષ્ય કહી બતાવે છે, તેમ હું કહી બ-
તાવીશ. આ શ્રીફળ છે; તેને ગ્રહણ કર, અને આ
એક પેટી લે. એ બે વસ્તુઓની ઈચ્છાપૂર્વક
નિરંતર રક્ષા કરજે જ્યારે તને તારૂં પૂર્વરૂપ
ધારણ કરવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે આ શ્રી-
ફળને ભેદન કરજે એટલે એમાંથી દિવ્ય વ-
સ્ત્રો નિકળશે તે પહેરી લેજે, જેથી ફરી તું
તારા પૂર્વરૂપમાં આવીશ વળી આ પેટીમાં-
થી હાર, મુક્તાફલ અંગુઠી વિગેરે ઉત્તમ અ-
લંકારો નિકળશે તે પેહેરી લેજે. એ જે સ-
મયે તું તારા અંગપર ધારણ કરીશ; ત્યારે
તારૂં પૂર્વવત રૂપ થશે. એમ કહી પોતાની
પાસેથી તે બંને વસ્તુઓ તેને આપી ફરી
વળી નળ પ્રત્યે કેહેવા લાગ્યો કે હે વત્સ તું
વનમાં શા માટે ફરે છે! તું કહે ત્યાં હું તને
લઇ જાઊં તે સાંભળી નળ બોલ્યો કે હે તા-
ત મને સુંસમારપુર લઇ જાઓ. એવું બો-
લતાં બોલતામાં તો નળને સુંસમારપુરના
દરવાજા આગળ લાવી ઉભો રાખ્યો. પુર સ-
ન્મુખ નળે જેવું મુખ કર્યું એટલે તો ન-

ઘરમાં સર્વને કુળાહળ કરતાં સાંભળ્યાં તેઓ દૂર થાઓ, દૂર થાઓ એવો શબ્દ કરતા હતા તે પણ નળના સાંભળવામાં આવ્યો. વળી હાથી અને ઘોડાઓના ધ્વનિ સંભળાવા લાગ્યા, તે સમે નળ વિચારવા લાગ્યો કે દૂર થાઓ દૂર થાઓ એમ શબ્દ થાય છે, હાથી ઘોડાઓના ધ્વનિ પણ ગર્જી રહ્યા છે, એ શુ! એવો વિચાર કરે છે એટલામાં જેના ગંડસ્થળથી મદઝરણુ થાય છે ભૂધરાકાર, ઝુલતાં જેની સ્વછાંયા જાણે ક્રોધમૂર્તિજ હોયના! પવનનો વેગ જેમ ઇચ્છાપૂર્વક ચાલેછે, એવો જેનો વેગછે, સૂંઢને અહિં તહીં હલાવતો, જેની ગતિથી ઉડતું પક્ષી હાર પામે પણ પક્ષી તેનો સ્પર્શ કરી ન શકે એવો, મઠ, વખારો, શાળાઓ, ધાન્યના કોઠારો; અને દેવ મંદિરોને પાડતો તથા બાગબગીચાઓનાં વૃક્ષોને પ્રલયકાળના પવનની જેમ પાડતો, ઘરની અગાશીઓ અને કિલ્લા ઉપર ચઢી ચકિત થતા લોકો જેને દેખે છે, મોટા મોટા અણીયાવાળા ભાલા, બરછીઓ લેઈને ઘોડેસ્વારો જેની પાછળ પડેલા છે મહાવતો

મોટા મોટા અંકુશો લઇ જેને ઘોચાઘોચ કરી રહ્યા છે, બાળ જોબન વૃદ્ધ નરનારીઓ જેને જોઈ નાશાનાશ કરી રહ્યા છે, ફુત્કાર સીત્કાર, આસાર ઝંકાર ઝંકાર વિગેરે એવા શબ્દો જેમ પવન સુસવાટા કરી રહ્યા હોય એમ કરતો, સાતે સ્થાનથી જેને મદ ઝરેછે અને એ મદધારાથી પૃથ્વીપર કીચડ થાય છે એવો, હાથીનું રૂપ ધરી જેમ કોઇ સમવર્તિ કરી ચાલ્યો જાય એમ ચાલનારો દધિપર્ણ રાજા જેની પાછળ આવેછે અને બંધન તોડી નાઠેલો, એવા એક હાથીને આવતો નળ રાજાએ દીઠો. કોઇ વશ ન કરી શકે એવા આ વરણુંદ્ર રૂપી સાપને જે વશ કરશે તેને આ મારી લક્ષ્મી હું આપી દઇશ એવું ઊંચો હાથ કરી મોટે સ્વરે દધિપર્ણ રાજા બોલ્યો. તે સાંભળીને જેનો કલ્લોલ વિક્રમ છે એવો નળ રાજા પૃથ્વીપર જાણે પગ પડતો નથી એવા વેગે તે હાથીને પકડવા દોડયો. તેને જોઇ લોકો સૌ બોલવા લાગ્યા કે હે કૂબડા! હે કૂબડા! કયાં જાય છે? પાછો વળ, પાછો વળ, એવી રીતે લોકોએ તેને એ સાહ

સત્કર્મ કરતાં અટકાવ્યો તોપણ સિંહ જેમ હાથીપર જઇ પડે તેમ નળ તે હાથી ઉપર જઇ પડ્યો.

પ્રથમ જેણિકા ઉગામી નળ હાથી પ્રત્યે બોલ્યો કે, સ્ત્રી બાળકોને દુઃખ દેવામાં તારે પ્રયોજન શું છે? મારી સામો થા. હુ તારી સન્મુખ ઉભો છું. એવાં નળનાં વચન સાંભળી જેમ સાક્ષાત વિંધ્યાચળ પર્વત ધસી પડે તેમ તે હાથી ક્રોધ કરી નળ ઊપર ધસ્યો. નળરાજા તે હાથીને પોતાપર ધસી આવતો જોઇ થોડીવાર સીધો દોડે, થોડીવાર કુંડાળે પડી દોડે, હાથમાં પથરા લઇ તેની સામા તાકીને જોરથી મારે, થોડીવાર જમીનપર આળોટે, હોંકારા પાડી તેને ખીજવે, પુચ્છ ગ્રહી ચોતરફ ચક્કર ફેરે, એ પ્રમાણે અનેક પ્રકારથી હાથીની સાથે ખેલવા લાગ્યો. અને તેને હેરાન હેરાન કર્યો. થોડીવાર હર્ષ કુળાહુળથી અને થોડીવાર હાહાકારથી એવા ઊભય મનોભાવથી પ્રજા લોકમાં ઘોંઘાટ થઇ રહ્યો. સર્વ આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યું. નળના પરિશ્રમથી હાથી મહા ખિન્નિત થઇ ગયો અને

અહીં તહી ચારે તરફ ગભરાઇને દોડવા લાગ્યો. તે સમયે નળે પોતાનું વસ્ત્ર તે હાથીની સમિપ ફેંક્યું. જેવો તે લેવા આવે કે નળ તે વસ્ત્ર પાછું ખેંચી લે વળી ક્યારેક લાંબો થઇ સુઇ જાય તે જોઇ હાથી તેને પકડવા આવે કે નળ પાછો ઊઠીને નાશે. ફરી જ્યારે નળ રાજાએ વસ્ત્ર ફેંક્યું ને હાથીએ તેને પોતાનો પ્રતિપક્ષી જાણી પકડવા સારૂં જેવી નીચી સૂંઢ કરીકે તળાપ મારી નળ તેના કુંભસ્થળ ઊપર બંને ચરણ વડે તેની ગરદન તોડતો બેઠો. તે સમે પ્રતીકારે પાછળથી આવી અંકુશ અને બંધન એ બંને આપ્યાં. નળે હાથીને બાંધ્યો; અને પછી તે હાથીના કુંભસ્થળમાં અંકુશના અતિ તિવ્ર પ્રહાર નળ કરવા લાગ્યો. સર્વ લોકો નળરાજાનું શૌર્ય અને ધૈર્ય જોઇ પરસ્પર બોલવા લાગ્યા કે આ કૂબડો કોઇ માયાવે દેવતા થઇને આવ્યો છે કે શું? જુઓ જેણે જેમ એક મલ્લ પોતાના પ્રતિમલ્લને જોરથી પોતાને વશ કરે છે તેમ આ હાથીને વશ કર્યો. એવો લોકોનો કોળાહળ સાંભળી રાજાએ પણ મેહેલ-

પર ચઢી ઉત્તમ રત્નોની માળા હાથીપર બે
ઠેલા કૂબડાના ગળામાં નાખી.

હાથીને બહુજ બંદોબસ્તથી ચારે ત-
રફ બંધને બાંધી આગળ ચલાવ્યો રાજાએ
કૂબડાના ગળામાં રત્નમાળા આરોપણ કરી
તે જોઇ પ્રજાલોક સર્વે જયજયના હર્ષ પોકાર
કરી વાહવાહ વાહ! એમ શબ્દોચ્ચાર ક-
રવા લાગ્યા. પરિશ્રમથી થાકેલા હાથીને તે-
ની નિરંતર બાંધવાની જગ્યાએ આણીને બાં-
ધ્યો તે સમયે સર્વે પુરવાસી જનોને અત્યા-
નંદ થયો; અને સર્વનાં પ્રસન્ન વદન દીસવા
લાગ્યાં. હાથી ઉપરથી કૂબડો મહા લીલાસ-
હિત હસતે મોંઢે ઉતર્યો; અને રાજ્યગૃહમાં
દક્ષિપણુ રાજા પાસે ગયો. તે સમે રાજાએ
પ્રસન્ન થઇ, ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો આપી, આ-
દર સત્કાર કરી તેને માન સહિત નિરંતર
પોતાની પાસે રાખ્યો.

બીજે દિવસે જ્યારે રાજ્યદરબારમાં સ-
ર્વે સભા બેઠી હતી અને કૂબડો પણ તે સ-
ભામાં બેઠો હતો તે સમયે રાજા કૂબડા પ્ર-
ત્યે કેહેવા લાગ્યો.

રાજા—હે ભાઇ ! ગજશિક્ષામાં તો તમારૂં મહા પ્રાબલ્ય જોયું, તમે કોણછો! તમારૂં નામ શું! તમારી જન્મભૂમિ ક્યાં છે? તમારા અભિજનો કોણ અને ક્યાં છે? આ ગજશિક્ષા સિવાય બીજી કોઇ કળા તમને આવડે છે! તે સર્વ કહો. (રાજાનાં વચન સાંભળી કૂબડો તેમને કહે છે.)

કૂબડો—હે રાજા મારી જન્મભૂમિ તો કોશલાપુરી છે, અને મારા અભિજનો પણ ત્યાંજ રહે છે. હું નળ રાજાનો રસોઇઓ છું એ રાજાએ મને યોગ્યપાત્ર જાણી તેમની પાસે હતી તેટલી સર્વ કળાઓ શિખવી છે. સર્વ ઉત્તમ પાક નળરાજા બનાવી જાણે છે. હું પણ તેમની કૃપાના પ્રભાવે કરી સર્વ ઉત્તમપાક બનાવવાના કામમાં પ્રવિણ થયો છું નળવિના અને મારાવિના બીજો કોઇ યથાયોગ્ય પાકશાસ્ત્ર જાણતો નથી. કુવર નામના પોતાના ભાઇની સાથે જુગાર રમતાં નળ રાજા પોતાની સર્વ રાજરૂદ્ધિ હારી બેઠો; એટલે પોતાની સ્ત્રીને લઈ વનમાં ગયો. તે તો મરણ પામ્યો હશે એમ જણાય છે. નળરા-

જા વનમાં ચાલ્યો ગયો તે કારણથી તથા વળી કુંવર કળાહિણ તેથી મેં કુંવરનો આશ્રય ન કર્યો.

નળરાજાનું મૃત્યું થયું હશે એવું કુબડાના મુખથી વચન સાંભળી દધિપર્ણ રાજાએ મહા શોક વિવર્ધન રૂદન કરવા માંડયું; અને ત્યાર પછી નળ રાજાનું સર્વ પ્રેતકૃત કર્યું.

દધિપર્ણ રાજાએ કૂબડાને પાકશાળાના ઉપરી અધિકારીની પદવી આપી. કૂબડાએ સૂર્યના તાપમાં પાત્ર ધરી તે તાપવડે અતિ સ્વાદિષ્ટ રસોઇ બનાવી. તે રસોઇવડે નોકરો ચાકરો અને રાણીઓ વિગેરે સર્વને જમાડયાં રાજાએ અતિશય પ્રસન્ન થઇ ફરી તેને વસ્ત્રાલંકારો આપી પાંચશે ગામ ઇનામમાં આપ્યાં. એક લક્ષ સોનાના ટકા આપ્યા. કુબડાએ ફક્ત પાંચસેં ગામ સિવાય રાજાનું આપેલું બીજું સર્વ અંગિકાર કર્યું. તે સમયે દધિપર્ણ રાજા કૂબડા પ્રત્યે બોલ્યો કે તમારા મનમાં તમારે જેની ઇચ્છા હોય તે મારી પાસેથી માગો. તે સાંભળી કૂબડા એ

તિ પ્રસન્ન થઇ બોલ્યો કે જ્યાં સુધી તમારા રાજ્યની સીમા છે ત્યાં સુધીમાં જેટલા અને જે જાતીના લોકો વસતા હોય તેઓ સર્વમાં થી જુગાર, મદ્ય અને મૃગયા એ ત્રણ દુર્વ્યસનોનો પરિત્યાગ કરાવો. દધિપર્ણ રાજાએ તેનું માગતું મહાહર્ષથી અંગિકાર કરી તેના કહ્યા પ્રમાણે પોતાની પ્રજામાં એ ત્રણ વ્યસનો કરવાની સર્વને મનાઇ કરી.

દધિપર્ણ રાજાના આશ્રયમાં રેહેતાં રેહેતાં કુબડાને ઘણાં વર્ષ થઈ ગયાં. એક દિવસ નદી કીનારે વૃક્ષોની શિતળ છાંયાતળે કુબડો બેઠો હતો; તે સ્થળે કોઇ એક બ્રાહ્મણ આવીને તેનું સર્વાંગ કુબડુ જોઇ નળની નિંદાના બે શ્લોક બોલવા લાગ્યો. તે શ્લોક આ પ્રમાણે.

निर्घृणा नाम लज्जानां । निःसत्त्वानां दुरात्मनां ॥ नलश्चैव धुरीणत्वं । सुप्तां तत्याजयःप्रियं ॥ १ ॥ सुप्तामेकाकिनीं स्निग्धां । विश्वस्तां दयितांसतीं ॥ गतः किं न वने त्यक्तुं काम एव स भस्मसात्‌॥२॥

અર્થ—જેટલા નિર્દય, નિર્લજ અને દુરાત્મા જીવ છે તેઓ સર્વમાં અગ્રેસર નળ છે; કારણ નિદ્રાવશ, એકલી, મહાપ્રીતિયુક્ત વિશ્વાસણી, સતી અન પતિવ્રતા એવી પોતાની પ્રિયાને જેણે મહાઘોર વનમાં રઝળતી મેલી. તે નળ ત્યારે શું તે વનમાં કામદેવની જેમ ભસ્મ ન થઇ ગયો !

એવા તે બ્રાહ્મણના મુખના બે શ્લોક સાંભળી કુબડાના ઉભય નેત્રોથી આંસુનાં જળ વરસવા લાગ્યાં. ગદગદ સ્વરે તે બ્રાહ્મણ પ્રત્યે કૂબડો બોલ્યો કે અહો અત્યાશ્ચર્ય! તારો સ્વર તો ઘણોજ મધુર જણાય છે. આ તારા ગીતમાં કરૂણારસ ભરપૂર છે. તું જોતો ખરો કે તારૂં એ ગીત સાંભળવાથી મારા નેત્રોમાં પણ જળ આવી ગયાં છે. તું કોણ છે? અને ક્યાંથી આવ્યો છે? વળી એવો દુર્બુદ્ધિ નળ તેની કથા તે ક્યાંથી સાંભળી? આખ્યાકુશળ બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે હું કુંડિનપુરથી આવું છું, ને ત્યાંથી મેં નળની કથા સાંભળી છે.

કૂબડો બોલ્યો કે—દમયંતીની ત્યાગા-

વર્ણિ કથા મેં પણ પૂર્વે સર્વ સાંભળી છે, માટે એ દમયંતીનાં વિરહ સંભવ દુઃખની સર્વ વાત મને કહે. તે સમે તે બ્રાહ્મણ દમયંતીની સર્વ કથા માંડીને કેહેવા લાગ્યો કે હે કૂબડા સાંભળ.

જ્યારે નળ દમયંતીને ત્યાગ કરી જતો રહ્યો ને પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે ભૈમીને સ્વપ્ન આવ્યું. તે એવું કે જાણે પુત્ર, પુષ્પ, મોરયુક્ત અને ભ્રમર જેમાં ગુંજારવ કરી રહ્યા છે, એવા એક આમ્રવૃક્ષ પર ફળ ખાવા સારૂં હું ચઢીછું. એવામાં અકસ્માત એક હાથી ત્યાં આવ્યો તેણે જડમૂળથી તે વૃક્ષને ઉખેડી નાખ્યું; ને હું તેના ઉપરથી પૃથ્વીપર પડી ગઈ. એમ સ્વપ્નવસ્થામાં આંબા ઉપરથી પડી જવાની શાથેજ મારી આંખ ઉઘડી ગઇ. ને જાગી ઉઠીને જોઉછું તો મારો પ્રિયપતિ મારી પાસે નથી. ભયભીત અવસ્થામાં હું અહીં તહીં દશો દિશા તરફ ફરીને તેને શોધવા લાગી. મહાભયાનક ભૂમિમાં શોધતાં શોધતાં હું મહા ભયવ્યાકુળ થઇ અને મનમાં ચિંતન કરવા લાગી

કે, અરે આજ મારો દૈવ મને પ્રતિકૂળ થયો છે, વળી મહા મણિધર સર્પ, સિયાળ, વ્યાઘ્ર, સિંહ, ભાલુ અને મદોન્મત હસ્તિ એવાં ભયંકર જનાવરો જેમાં ગર્જના કરી રહ્યાં છે; એવા વનમાં મને મારો પ્રિયપતિ, પણ ત્યાગી ગયો. અરે પણ હું એવી ખોટી કલ્પના શા માટે કરૂં છું! એ મને ત્યાગીને તો ગયા નહિ હોય પણ અહીં પાસેજ કોઈ એકાદા સરોવરમાં હાથ પગ કે વદન પ્રક્ષાલન કરવા અથવા તો મારે માટે મને તરસી જાણી પાણી લાવવા સારૂં ગયા હશે. ત્યાં ગયાને ઘણીવાર થઇ તેનું કારણ એમ હશે કે કોઇ વિદ્યાધરીએ એમને મહા રૂપવાન જોઇ રોકી રાખ્યા હશે. અથવા તો મારો ઉપહાસ કરવા સારૂં આટલામાંજ કોઇ સ્થળે સંતાઇ બેઠા હશે. લાવ ઉઠીને જોઊં તો ખરી કે એ ક્યાં સંતાઇ બેઠા છે ! એમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરીને સત્વર ઉઠી; અને ચારે દિશાભણી જોવા લાગી; પરંતુ નળને તો કોઇ ઠેકાણે પણ જોયો નહીં. નિરાશ થઇને ભયાતુર થઇ પછી ઊંચે સ્વરે અને કરૂણામયસ્વરે ગા-

કે રૂદન કરવા લાગી. હે નાથ, હે સ્વામિન્, હે રાજન્, તમે અહીંયાં પધારો, તમારા ક્ષણવિયોગે કરી મારા હૃદયના ખંડેખંડ થઇ જાય છે. બહુ ઉપહાસ કરવો સારો નહીં. અતિશય ઉપહાસ કરવાથી પરિણામે મરણ થાય છે તમારે તો હાસ્ય હશે પણ મારૂં તો એમ કરવાથી મરણ થાય છે. જેમ મુર્ખ મનુષ્યને હાસ્ય થાય ને ચકલાંનું મરવું થાય. એ કેહેવતવાળું તમે ન કરો. ઇત્યાદિક ભયાતુર અને દિનવચનોથી પણ નળ જ્યારે દ્રષ્ટીગોચર ન થયો ત્યારે દમયંતી ગાઢ સ્વરથી પોકાર મારતી હવી. અને એમ કરતાં પણ જ્યારે નળરાજા ન આવી મળ્યો ત્યારે ધીરી પડી સ્વપ્નાંતરની વાત દમયંતી મનમાં વિચારવા લાગી કે આમ્રવૃક્ષ તે જાણે મારો નાથ, રાજ એ પુષ્પ ફળાદિ, એ રાજનો ઉપભોગ તે ફળાસ્વાદ, છ પદનો ભ્રમર તે સ્વજન છે. વૃક્ષને જડ મૂળથી ઉખેડી નાંખ્યું તે જાણે મારા પ્રિયપતિને કુવરે રાજભ્રષ્ટ કર્યા, વૃક્ષપરથી પડી ગઇ તે જાણે મારા પ્રિયથી મને વિરહ પડયો. એ પ્રમાણે

મારા દુઃખ સૂચકસ્વપ્નને મને નિશ્ચય થયો કે હવે મને મારો વલ્લભ મળવો મહા દુર્લભછે. એ પ્રમાણેનો પોતાના મનને નિશ્ચય થતાં વેત હબકથી દમયંતી મુચ્છિત થઇ ધરણીપર ઢળી પડી. ઘણીવારે મુર્છાથી સચેતન થઇ ત્યારે ઉઠીને ઉંચે કરૂણામય સ્વરે હૈયા ફાટ રૂદન કરી પ્રલાપ કરવા લાગી કે, હે નાથ, હે સ્વામિ, હે મહારાજ હું તમને શો ભાર કરતી હતી કે મને આ અઘોરવનમાં એકલી મૂકી દીધી. બળદને માથે મોટાં મોટાં શિંગ હોય છે તે શું તેને ભાર કરે છે! વિવેકી પુરૂષોને તો યોગ્ય નથી કે, જેની સાથે પાણિગ્રહણ થયું એવી પ્રિય પત્નિને અઘોર વનમાં ત્યાગી જાય. અરે, પણ હે નૈષધેશ! મારો પરિત્યાગ કરવામાં આપનો કાંઇ અપરાધ નથી. મારોજ દૈવ મને જ્યારે પ્રતિકુળ છે, ત્યારે તેમાં આપ શું કરો મારો દૈવ મને પ્રતિકુળ ન હોય તો આપ જેવા મહાત્મની બુદ્ધિ વિપરીત કેમ થાય? એ પ્રમાણે પ્રલાપ કરી મંદ મંદ સ્વરે દમયંતી વનમાં રૂદન કરતી હતી. એ શ્રવણશૂલ રૂદને કરી

વનનાં વૃક્ષોને તથા જીવોને પણ તે રોવરાવતી હતી એટલામાં અકસ્માત રીતે વસ્ત્રપર લખેલા અક્ષરોપર દમયંતીની દૃષ્ટિ પડી. તે અક્ષરોને દમયંતી આનંદ પૂર્વક વાંચી હૃદયમાં અતિશય પ્રસન્ન થઇ વિચાર કરવા લાગી કે અક્ષરદ્વારે મારા પ્રિતમે મને મારે પીઅરે કે કોશલપુર જવાનો ઉપદેશ કર્યો તે ઘણુંજ સારૂ કર્યું છે. હવે આ સામે વડવૃક્ષ જણાય છે તે ભણીને માર્ગે થઇ સીધી મારા પિતાને ઘેર જઇશ. કારણ પતિશૂન્ય સ્ત્રીઓને વસવાને તો બાપનુંજ ઘર ઉત્તમ સ્થાન છે. પતી વિરહિત સાસરીઆમાં રેહેવાથી પગલે પગલે લોક નિંદા કરે છે. એમ વિચારી દમયંતીએ પોતાના પીએરનોજ માર્ગ લીધો. ચારે દિશાભણી અનુક્રમે વંદન કરી, આ કઇ દિશા હશે! આ કઇ દિશા હશે! એમ કરતી કરતી ચાલી જાય છે. કોમળ પત્ર જેવા ઉભય ચરણકમળમાં દભની તીવ્ર અણીઓ ઘોચાય છે. થોર અને બોરડીઓના તીવ્ર કંટકોથી તેની ઉભય જંઘાઓ ઘાયલ થઇ ગઇ છે, અને તેમાંથી લોહીની ધારાઓ વહે છે

પવનથી ઉડતી ધુળ એના સર્વાંગે લાગી ગ-
ઇ છે. છૂટા અને લૂખા કેશ બંને ખંભાઓ
ઉપર ઝુલી રહ્યા છે; ચંચળ નેત્રવાળી, પ્રિ-
યપતીના વિરહસંભવ દુઃખથી પરિપૂર્ણ થ-
એલાં-હૃદયવાળી અને જેમ કોઇ દરિદ્રની સ્ત્રી
હોયના! એવી સ્થિતિમાં દમયંતી ઉતાવળે
પોતાના પીએરભણીના માર્ગભણી ચાલતી
જાય છે. સતી દમયંતીને જોઇ વનમાંના હિં-
સક પ્રાણીઓ પણ દૂર ભાગી જવા લાગ્યા.
ગારૂડીને જોઇ જેમ સર્પ દુર નાશી જાય છે
તેમ સર્પો, સિંહણીને જોઈ વનના હાથીઓ
જેમ દુર નાશી જાય છે તેમ હાથીઓ, અ-
ને અગ્નિની જવાળા જોઇ જેમ વનવ્યાઘ્ર ના
શી જાય છે તેમ વનવ્યાઘ્રો, એમ સર્વ હિં-
સક પ્રાણીઓ સતી દમયંતાને જોઇ નાશ-
વા લાગ્યાં.

દમયંતી મનમાં ચિંતવન કરવા લાગી
કે માર્ગમાં જો કોઈ સાથ મળે તો તે સાથને
મળતી આ ગહનવનની પાર થાઉં. એવો
વિચાર કરે છે એટલામાં સામેથી ગાડી ઘો-
ડા સહિત ઘણા માણસો આવતા જોઇ દમ-

યંતી મનમાં થોડીક પ્રસન્ન થઇ. એટલામાંતો જનસમુદાયમાં ડંકો વાગવા લાગ્યો અને તેઓના શબ્દોનો આ રીતે ઉચ્ચાર થવા લાગ્યો કે હે ચોર લોકો તમે જતા રહો. જતા રહો. અમે અહીંયાં સૈન્ય સહિત આવીને રક્ષણ કરીએ છૈએ; માટે તમોને અનર્થ પ્રાપ્ત થશે. એવી તેઓની ધમકીને નહી ગણકારતાં ચોર લોકો તો તે સૈન્યાને લુટવા લાગ્યા. તેવું જોઇ દમયંતીએ ગર્જના કરી તેથી જેમ સિંહણના શબ્દે કરી હરણો નાશી જાય છે તેમ ચોર સર્વ નાશી ગયા. તે કૌતુક જોઇ વણઝારાએ વિચાર કર્યો કે આ કોઇ મારી કુળદેવીએ આવી મારૂં સંરક્ષણ કર્યું ને અમને સર્વ સાથને ચોરોના ભયથી નિર્ભય કર્યા. એમ વિચારી સાથ સહિત વણઝારાએ દમયંતીની સનમુખ જઇ પ્રણામ કરી પુછ્યું કે હે કલ્યાણી, મહિમાનું એક સ્થાનરૂપ એવી તું કોણ છે? અને આ નિર્જન વનમાં એકલી શા માટે ફરે છે?

દમયંતીએ પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત મુળથી માંડીને તે વણઝારાને કહી સંભળાવ્યું દમ-

યંતીનું વૃત્તાંત સાંભળી એક તો તેનો તત્કાળનો કરેલો ઉપકાર અને વળી નળ સરખા મહાત્મ રાજયશીની તે સ્ત્રી છે એવું જાણી તે વણઝારાના મનમાં અત્યંત પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ, અને કરૂણા ઉપજી; તેથી તે તેને પોતાના તંબુમાં સાથે તેડી ગયો. ત્યાં જઇ આદર સત્કાર પૂર્વક સ્નાન ભોજનાદિક કરાવ્યું વળી તેના સુખાર્થે જે જે ઉપચારો અવશ્ય કરવા જોઈએ તે સર્વ કર્યા અને જેમ દેવતાની આરાધના કરે તેમ તેની આસનાવાસના કરી; તથા તેને પોતાની બેન પ્રમાણે માની નિરંતર ત્યાંજ રાખી.

એમ કરતાં વર્ષારૂતુ આવી. ત્રણ દિવસ સુધી મૂશળધારાએ, અને પ્રલય સમયના પુષ્કરાવર્ત મેધની પેઠે વરસાદ વરસ્યો. તેથી કરી ગાડી, અને રથ વિગેરેને જવાના માર્ગમાંના ચીલાઓમાં એવોતો કીચડ થઇ રહ્યો કે ગાડીઓના ચાલવાથી કીચડ ઉડી આશપાશ ચાલનારા પંથીઓનો મહાક્લેષદાયક થઇ પડયો. દમયંતીએ વિચાર્યું કે વર્ષારૂતુને લીધે પંથ વિકટ હોવાથી વણઝારોતો કોણ

જાણે ક્યારેય અહીંથી આગળ વધશે! એમ વિચારી એકાએક ત્યાંથી તે ગુપ્ત રીતે બાહાર નિકળી ચાલતી થઇ. થોડેક આગળ ગઇ ત્યાં જુએ છે તો. ભયાનક, અંજનાદ્રિનો જાણે સગો ભાઇ હોયના! અગ્નિની જવાળા જાણે ખિખ ખિખ થઈ રહી હોયના ! અથવા મેઘ અને વિજળીનો જાણે તિરસ્કાર કરતો હોયના ! એવો જેના મુખનો સુસવાટ છે, મનુષ્યોનાં અસ્તિભૂષણ જેણે ધારણ કર્યાં છે, કરાળ અને ભયંકર જેના દાંત છે એવો એક વિકરાળ રાક્ષસ જાણે બીજો જમ હોયના તેને દમયંતીએ લગભગ સાક્ષાત દીઠો. જળતરંગના જેવાં ચંચળ નેત્રોવાળી દમયંતી પ્રત્યે તે રાક્ષસ બોલ્યો કે અરે તું ક્યાં જાય છે? મને બહુજ ક્ષુધા લાગી છે માટે હું તો તને ખાઇ જઇશ. તે સાંભળી સાવધાન થઇ નળપત્નિ દૈત્યપ્રત્યે બોલી કે પેહલાં તું મારૂં વચન સાંભળી લે ને પછી તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કર. હું અરહંત પરમાત્માને પૂજવાવાળી છું. મને મૃત્યુનો તો ભય છેજ નહીં. પણ તું એક મારી વાત સાં-

ભળ. હમેશાં મારૂ મન પવિત્ર છે, માટે એ
વી પવિત્ર મનવાળી પરસ્ત્રીને કદીપણ સ્પ-
ર્શ ન કરીશ. હે ભદ્ર, જો બળાત્કારથી તું
મને સ્પર્શ કરીશ તો બળીને બસ્મ થઇશ.
એવાં દમયંતીનાં ધમકીનાં વચન સાંભળી
રાક્ષસ બોલ્યો કે હે કલ્યાણી, હું તારા સ-
ત્વહૃદયથી ઘણોજ પ્રસન્ન થયો છું; માટે તું
કહે કે તારા હિતાર્થે હું શું કરૂ? રાક્ષસનાં
એવાં વચન સાંભળી દમયંતી બોલી કે હે
રાક્ષસ જ્યારે તું મારાપર પ્રસન્નજ થયો છે
ત્યારે તો મને મારૂ ભવિષ્ય કહે કે મને મા-
રા પ્રિયપતીનો ક્યારે મેળાપ થશે? અવધિ-
જ્ઞાનવડે જોઇ તરતજ તે રાક્ષસ બોલ્યો કે ઘ-
રથી તમે નિકળ્યાં અને જ્યારથી તારો તારા
પતીએ પરિત્યાગ કર્યો ત્યારથી ગણતાં બાર
વર્ષ પછી તારા પિતાને ઘેર તું હોઇશ ને ત્યાં
તારા પતીનો તારે ફેરી સમાગમ થશે. માટે
જો તું મને આજ્ઞા દેતી હો તો હું તને તારા
પિતાને ઘેર લઇ જાઊં પતીના સમાગમની
ઇષ્ટવાર્તા સાંભળી દમયંતી દૈત્યપ્રત્યે બોલી
કે હે ભાઇ, તારા સરખા હિતેચ્છુની સાથે

પોતાને પીઅેર કોણ ન જાય! પરંતુ હું તો કોઇ બીજાની સાથે જઇશ માટે તું તારી ઇચ્છા પૂર્વક જયાં જવું હોય ત્યાં સુખે જા. તારૂં કલ્યાણ થાઓ અને તું ઘણા કાળ પર્યંત ધર્મનાં કૃત્યો કર. રાક્ષસે પોતાનું દિવ્ય સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું અને તે રૂપ દમયંતીને બતાવી ચાલ્યો ગયો.

દમયંતીને તો હવે નિશ્ચય થયો કે બાર વર્ષ પછી સ્વામીની સાથે મારે સમાગમ થશે. માટે લાલ વસ્ત્ર. તાંબૂળ નેલાંજન અને અત્તર ફુલેલ વિગેરેનો મેં આજથી ત્યાગ કર્યો. જ્યારે મારો પ્રિયપતી મને મળશે ત્યારે એ સર્વ હું ગ્રહણ કરીશ. એ પેહેલાં કદી પણ એ વસ્તુઓનો ઉપભોગ હું નહીં કરૂં. એવો અભિગ્રહ ધારણ કરી દમયંતી આગળ ચાલી. આગળ જતાં જેમાં અતિ સુંદર અને મિષ્ટ ફળો લચી રહ્યાં છે એવાં વૃક્ષો અને મનને સ્વસ્થતા પમાડે એવી એક ગુફા આવી ત્યાં પહોંચી એવામાં વળી વરસાદ ચઢી આવ્યો તેથી દમયંતીએ તે ગુફામાં વિશ્રામ લેવા સ્થાનક કર્યું. ત્યાં શાં

તીજિનની મૃતિકામય પ્રતિમાની સ્થાપના કરી આપોઆપ વૃક્ષપરથી ખરી પડેલાં પુષ્પો વી ણી તે વડે દમયંતી તે પ્રતિમાની પૂજા કરતી હતી. દિન પ્રતિદિન તેની સેવામાં તત્પર રહેતી હતી. ધર્મ અને ધ્યાન એજ જાણે અમૃતસાગર તેમાં ભજનરૂપી સ્નાન કરી આનંદ નિમગ્ન થએલી, ચતુર્થાદિ તપનો નિરંતર વિસ્તાર કરનારી, વૃક્ષોના ફળોનું પારણું કરતી, એકલી પૂર્વકૃત પાપનું સ્મરણ કરતી; અને પંચપરમેષ્ટિ નમસ્કારના મંત્રો નિરંતર ઉચ્ચાર કરતી દમયંતી તે ગુફામાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી.

હવે અહીંયાં વણઝારાએ દમયંતીની શોધાશોધ કરવા માંડી. અરે એ ક્યાં ગઇ ! એ કુશળ હશે કે દુઃખી અરે એનું શું થયું હશે? એ પ્રમાણે મનમાં સાશંક વિચાર કરતો અને ચારે દિશા તરફ દમયંતીની શોધ કરતો પરંતુ જ્યારે તે કોઇ પણ સ્થળે જોવામાં ન આવી; ત્યારે પોતે પછી તેને પગલે ચઢયો. પગલે પગલે જોતાં દમયંતીને પર્વતની ગુફામાં જિનની પૂજા કરતાં જોઈ વણઝારો અતિ

પ્રસન્ન થયો પાસે જઇ દમયંતીને સાદર નમસ્કાર કરી ત્યાં બેઠો. જિનની પૂજા સમાપ્ત કરી રહ્યા પછી આદર સત્કારપૂર્વક દમયંતીએ વણઝારાની સાથે વાર્તાલાપ કરવા માંડયો વણઝારાએ પુછયું કે હે કલ્યાણી! તું આ કયા દેવની પૂજા કરે છે? દમયંતી બોલી કે એ શોળમા તીર્થંકર શ્રી શાન્તિજિનની હું પૂજા કરૂં છું એ પ્રમાણે તે બન્ને જણાંને પરસ્પર ઘણીવાર સુધી સુંદર વાર્તાલાપ કરતાં સાંભળી પાસેના આશ્રમમાં વસનારા તાપસ લોકો ત્યાં આવ્યા. વળી દમયંતી વણઝારાને અહિંસાદિક વિશુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ કરવા લાગી. વણઝારો દમયંતીનો ઉપદેશ સાંભળી રહ્યા પછી મહા હર્ષમાન થઇ તેને પોતાના ગુરૂ પ્રમાણે ગણવા લાગ્યો; ને અરિહંત ધર્મ અંગિકાર કર્યો ને પછી બોલ્યો.

વણઝારો—હે કલ્યાણી! પૂર્વે મારૂ નામ વસંત હતું! તે મારૂં વસંત નામ તે ધર્મતિલકની સુગંધવડે આજ સત્ય કર્યું.

એવે સમે આકાશમાં મેઘ ગર્જના કરવા લાગ્યો, ચારે દિશાએ વિજળી ચમકવા

લાગી, કરા પડવા લાગ્યા, કરાના પડવાથી અને વરસાદની મૂશળધારાએ કરી તે ઠેકાણે આશ્રય કરી વસનારા જેટલા તપસ્વિયો હતા તે સર્વ મહા વ્યાકુળ થવા લાગ્યા; અને બોલવા લાગ્યા કે, હવે ક્યાં જઇ વાસ કરીએ! રૂષિયોની વ્યાકુળતા જોઈ દમયતી બોલી કે હે તપસ્વિઓ, ભય ન પામશો. ભય ન પામશો. એવી રીતે તેમને ધૈર્ય દઇ જે ષ્ટિકાદ્વારાએ કરી એક કુંડ બતાવ્યો અને પોતે ઊંચે સ્વરે આ પ્રમાણે બોલી. જો હું સતી અને કપટ રહિતપણે અરિહંતની ભક્તિ કરનાર અને પ્રમાણિક તથા સરલસ્વભાવની હોઊં તો મેઘની વૃષ્ટિ આ કુંડમાંજ થાય સતીની વચન રચનાએ કરી સર્વ સ્થળોથી વિરામતા પામી તે કુંડમાંજ મેઘ વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. દમયંતીનું આવું પ્રાબલ્ય અને મહિમા જોઈ તે સર્વ તપસ્વિઓ મનમાં ચિંતન કરવા લાગ્યા કે આ તે કોઇ વનદેવી છે? કે કોઈ શક્તિરૂપ ધારણ કરીને અહિં આવી છે! વૃષ્ટિ વિસર્જન થઇ એટલે તે તપસ્વિજનો પોતાના ધર્મના પ્રાબલ્યની

નિંદા કરવા લાગ્યા અને તેનો ત્યાગ કરી વિસ્મય થયા થકા દમયંતીએ કહેલા ધર્મના અનુસારી થયા. વણઝારાએ તે સ્થળે જેવી દેવતાઓની લક્ષ્મી એવી જેમાં લક્ષ્મી છે એવું એક નગર વસાવ્યું. ત્યાં જિનાલય કરાવી તેમાં સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાન્તિનાથની મૂર્ત્તિ સ્થાપન કરી. પછી ત્યાં રહીને તે પાંચશે તાપસો સમ્યકદૃષ્ટિ થઇ ગયા તેથી તે પુરનું નામ તાપસપુર રાખ્યું. અહીં તહીંથી હજારો લોકો તે નગરમાં આવીને વસ્યા એ પ્રમાણે થોડા વખતમાં ઊંચ નીચ વર્ણથી તાપસપુર ખીચો ખીચ વસી ગયું વણઝારો, દમયંતી, તપસ્વિઓ અને પ્રજાએ કરીને તાપસપુર ભરપુર વસ્તીવાળું શેહેર બની રહ્યું. અરિહંતભાષિત ધર્મ સર્વજનો પાળવા લાગ્યા.

એક સમયે મધ્યરાત્રીને વિષે જેણે માર્તંડમંડળની દ્યુતિ જીતી લીધી છે એવો ઉદ્યોત પર્વતના શિખર ઊપર નળકાન્તા દમયંતીએ દીઠો. સુરાસુર વિગેરે ગગનગામીઓ તે ઉદ્યોતને જોઇ વિસ્મય અને આનંદપૂર્વક તે

ઊપર ઊડી રહ્યા હતા. તેઓના સંપાદથી જે કોળાહળ થયો તે સાંભળી તાપસપુરની સર્વ પ્રજા જાગી ઉઠી. ઉદ્યોતને અવિલોકી તેઓ પણ વિસ્મયને પ્રાપ્ત થયા. તે કૌતુક જોવા વણઝારો, તપસ્વિઓ, દમયંતી અને સર્વ પુરજનો ક્ષણમાત્રમાં તે પર્વતના શિખર પાસે જ્યાં તે ઊદ્યોત હતો ત્યાં આવી પહોચ્યાં. ત્યાં જુએ છે તો નવા કેવળ જ્ઞાનની સંપદા પામનાર સિંહકેશરી નામના મુનિને મહા તેજસ્વી રૂપવંત દીઠા. તેનો પવિત્ર મહોત્સવ દેવતા કરતા હતા તે મહિમાને ખેચરો પણ જોઇને આશ્ચર્ય પામતા હતા તેમને પણ દીઠા. પછી તે પવિત્ર સાધુને નમસ્કાર કરી, વણઝારો, દમયંતી, તપસ્વિઓ અને પ્રજા એ સર્વ તેની પાસે બેઠાં. વળી શ્રીજશોભદ્રસૂરિ પણ તે કેવલીને નમસ્કાર કરી અતિ પ્રસન્ન થઇ તેની પાસે બેઠા. સુર તથા મનુષ્યાદિકો સર્વ યોગ્ય આસનોપર બેઠા. તે સમયે તે સર્વને સિંહકેશરી નામના કેવલી ભગવાન કર્મમર્માવિધ ધર્મના ઊપદેશ કરવા લાગ્યા.

સિંહકેશરી—હે ભવ્યો ! આ સંસારમાં જીવતવ્ય, જોબન અને લક્ષ્મી એ સર્વ નિરંતર સ્થિર નથી રહેતાં; ત્યારે તમે હે મુગ્ધો આ મનુષ્યનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ જન્મ શા માટે વૃથા ગમાવો છો! આ મનુષ્યરૂપી કલ્પવૃક્ષનું ફળ મુક્તિ છે તે મુક્તિની પ્રાપ્તિ ને સારૂં તમે તત્પર થાઓ અને મૃગતૃષ્ણાનો પરિત્યાગ કરો. એ પ્રમાણેનો ઉપદેશ દેવા ઉપરાંત તે કેવલી ત્યાં બેઠેલા તપસ્વિઓ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યા.

સિંહકેશરી મુનિ—દમયંતીએ જે ધર્મ તમોને આચરવા કહ્યા છે તે સત્ય ધર્મ છે. સત્યાનુસારે દમયંતીની વાણી પરમ પવિત્ર છે. એ પોતે પણ સતી છે. તે કદીપણ અસત્ય વાક્ય બોલનાર નથી માટે એના બોલવાપર તમો સૌએ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો (વળી ગુરૂ બોલ્યા કે) ચોરોનો નાશ થયો મેઘની વૃષ્ટિ એક કુંડમાંજ થઇ. એવો દમયંતીનો પ્રભાવતો તમે સાક્ષાત નજરે દીઠો. વળી આ વ્યાઘ્ર ભિલ્લ અને રીચ્છોએ કરી સંકુલ, એવા વનમાં પોતાનાજ પ્રભાવેકર

નિર્ભયતાથી શંકારહિત એ રહી છે.

એવાં તે કેવલી મુનિનાં પરમ આનંદકારક સંવેગ ભાવનાના વચન સાંભળી વિમળમતિવાળો કુળપતિ જે તાપસોનો પતિ તે બોલ્યો કે મને પણ સાધુનાં વ્રત ગ્રહણ કરાવો.

સિંહકેશરી—સર્વ આચાર્યોમાં મહા બુદ્ધિવાન એવા જશોભદ્રસુરિ છે તે તમોને શ્રમણોના વ્રત આપશે મારાપણ એજ ગુરૂછે.

કુળપતી—હે ભગવન ! તમે આવી તરૂણ અવસ્થામાં પ્રવર્જ્યા શા માટે લીધી ? એ વાતમાં મને મ્હોટો વિસ્મય થાય છે.

સિંહકેશરી—કોશલા નગરીમાં એક નળ નામનો રાજા હતો, જેની દમયંતી સ્ત્રી છે. એ રાજાને કુંવર નામનો એક નહાનો ભાઇ છે તે હાલ ત્યાં રાજ કરે છે; તેનો હુ સિંહકેશરી નામનો પુત્ર છું. શૃંગાપુરીના કેશરી નામના રાજાની પુત્રી સાથે પરણીને મારા નગર ભણી જતાં માર્ગમાં આ પર્વતનાં શોભાયમાન શિખરો જોઇ હું અહિંયાં વિશ્રામ લેવા ઉતર્યો. ભાગ્યોદયથી આ-

યશોભદ્રસૂરી ગુરૂ મને આ સ્થળે મળ્યા. એમણે મને સંસાર અનિત્ય છે એમ દર્શાવનારી દેસના દીધી. એમને મેં પુછ્યું કે હે મહારાજ! મારૂ આયુષ્ય કેટલા વર્ષનું છે! તે સાંભળી તેઓ બોલ્યા કે, હવે તારા આયુષ્યના માત્ર પાંચ દિવસ બાકીછે. સમીપ મૃત્યુ સાંભળી મારૂં દીન મુખ થઈ ગયું. તે જોઇ સર્વ સંસારી જીવોને અતિ પ્રિય એવા આ યશોભદ્રસૂરિ બોલ્યા કે, એક દિવસ વ્રત ગ્રહણ કરવાથી પણ જન્મ મરણનો ભય ટળે છે. તો તારા હજી પાંચ દિવસ આયુષ્યના બાકી છે માટે તું વ્રત ગ્રહણ કર. કાંઈ ભ. ય ધરીશ નહીં. એવાં એમનાં વચન સાંભ. ળી મારી બંધુમતિ પ્રિયાનો પરિત્યાગ કરી ગુરૂ સમીપે પાંચ મહાવ્રતોને ગ્રહણ કરી ગુરૂ શેવામાં તત્પર રહી એમની આજ્ઞા લેઇ આ ગરિશિખર ઉપર નિવાસ કરી કાઉસ- ગ્ગ ધ્યાનમાં રહી સમસ્ત ઘાતિ કર્મોનો ક્ષય કરી લોકાલોકનો પ્રકાશ કરનાર એવું કેવલ જ્ઞાન હું પામ્યો છું.

એવું કહી વળી પાછા તે પોતાના ધ્યા-

નમાં બેઠા; પછી તે મુનિશ્વરે યોગ નિરોધ કરી અને જેટલાં બાકી અઘાતિ કર્મ હતાં તે સર્વનો નિરચ્છેદ કરી પરમપદને પ્રાપ્ત થયા. તેના શરીરને પુણ્યવાન દેવતાઓએ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. કુળપતિએ યશોભદ્રસૂરી ગુરૂ પાસે સાધુનાં પાંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કીધાં. વૈદર્ભીએ પણ ચારિત્ર લેવાનિ પ્રાર્થના કરી ત્યારે એને ગુરૂએ કહ્યું કે તું ચારિત્ર વ્રત ગ્રહણ કરીશ ખરી પરંતુ હે ભદ્રે! હજી તાહારે સંસારમાં ભોગ વૈભવ ભોગવવાના છે માટે તાહારે હમણાં દિક્ષા લેવી યોગ્ય નથી. એમ કહી દમયંતીના પૂર્વજન્મની કથા કહેવા લાગ્યા

પૂર્વજન્મને વિષે નળ રાજા એ મમણ નામનો રાજા હતો, તેની તું વિરમતિ નામની રાણી હતી. તમો બંન્ને એક સમીયે સેના સહિત મૃગયાર્થે જતાં હતાં. આગળ જતાં-જતાં એક મુનિને તમે દીઠા. તે તમારી સામા આવતા હતા પણ તમારી સેનાના માણસોએ તે મુનિને સામા આવતા જોઇ તમોને અપશુકન થશે એમ જાણી તેમનો તિરસ્કાર

કરી સામા આવતા બંધ કર્યા; પરંતુ બાર કલાક ત્યાં એક સ્થાનકે ઉભા રાખીને પછી કરૂણા આવ્યાથી તે શાંત મુદ્રાવાન મુનિની આદર સહિત તમે ખબર અંતર પુછી અને પુછયું કે, આપ ક્યાં પધારોછો! તમારાં એવાં વિનય વચનથી મુનિ પ્રસન્ન થયા ખરા પણ તે મુનિને બાર કલાક સુધી તમારી સેનાના તિરસ્કારે કલેષ થયો તે કલેષદોષથી તમો પતિ પ્રિયાને આ જન્મમાં બારવરસ સુધી વિયોગ રહેશે. બાર વર્ષ પછી પતિ સાથે તારે મેળાપ થશે; અને ફરી વૈભવો પ્રાપ્ત થશે.

એમ વાર્તાલાપ કરતાં કરતાં પ્રાતઃકાળ થયો. તાપશો, વણઝારો અને દમયંતી એ-ઓની સાથે યશોભદ્રસૂરિ ગુરૂ તાપસપુરમાં આવ્યા. ત્યાં તેમણે શાંતિ જીનેશ્વરના ચૈત્ય-ની પ્રતિષ્ટા કરી સર્વ પુરજનોને શુદ્ધ દેશના દીધી. તે ગુફામાં રહેતાં અને જીનની ઉપા-સના કરતાં કરતાં વૈદર્ભિને સાત વરસ વીતી ગયાં. ત્યારપછી એક સમયે ગુફાદ્વારની મ-ધ્યમાં આવી કોઇ એક પુરૂષ દમયંતી પ્રત્યે અમૃતમયવાણી બોલવા લાગ્યો કે હે ભદ્રે!

તારો પતિ મેં અહિંયાંથી નજીક દીઠો છે. આ સ્થળેથી તે બહુ દૂર નથી. એને ઓળખવાની હું ઇચ્છા કરૂં છું પણ બીજુ કોઇ મારી સાથે નથી.” એટલું કહીને તે પંથીજન ત્યાંથી તત્કાળ ચાલી નિકળ્યો. દમયંતી પણ તેનો શ્રવણસુખદ શબ્દ સાંભળી અતિ ત્વરાથી તે ગુફા ત્યાગી તેની પાછળ નિકળી, અને દોડતાં દોડતાં તે પંથીજનને કહેવા લાગી કે હે ભદ્રે! હે ભદ્રે! તેં નળરાજાને ક્યાં દીઠો? એવું કહેતાં કહેતાં દમયંતી ઘણે દૂરસુધી તેની પછવાડે દોડી પણ પગમાં ઠેસ વાગવાથી તે બાપડી પડી ગઇ ને પંથીજન તો ત્યાંથી જોતજોતામાં અદર્શ થઇ ગયો. થોડીવારે દમયંતી ઉઠી અને નિરાશ થઇ પાછી ગુફા ભણી આવતાં ગુફાનો રસ્તો ભૂલી ગઇ. એટલે अतोभ्रष्टस्ततो भ्रष्टः થઇ અને મહા અઘોરવનમાં ભટકવા લાગી. મહાદુઃખ પામતી દમયંતી મનમા ચિંતવન કરવા લાગી કે અરે દૈવ! મેં તારો પગલે પગલે શો અપરાધ કર્યો છે કે મને તું વારંવાર દુઃખ આપે છે. મને હવે મારી ગુફા પ-

ણુ મળતી નથી અને પંથીજન પણ ન મળ્યો. હા દૈવ! હા દૈવ! હવે હું શું કરૂં? હું ક્યાં જાઉં! આ અઘોરવનમાં ભટકું છું. મારી શી ગતી થશે? આ અસહ દુઃખથી તો મરવું મહા સુખદ છે. અરે મારા પ્રાણ! આ દુઃખી પિંજરનો પરિત્યાગ કરી તું તારા અખંડ સુખનો માર્ગ કેમ લેતો નથી! અરેરે ભાવી પ્રબળ છે ત્યાં હું શું કરૂં! એવાં કરૂણામય દીનવચન બોલતી, આકુળ વ્યાકુળ થઇ નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વરસાવતી, થોડી વાર આગળ ચાલી વળી થોડે દૂર જઇ ઉભી રહેતી, ઊંચે સ્વરે ગાઢ રૂદન કરતી, જમીનપર પછાડયો ખાતી, એવી મહા દુઃખી અવસ્થામાં ભટકતી દમયંતીને એક નિશાચરીએ દીઠી. તે તેની પાસે આવીને કહેવા લાગી કે હવે તું આગળ જઇશ નહીં. હું તારો ભક્ષ કરી જઇશ. એવાં તેનાં ભયભર્યાં વચન સાંભળી બિચારી દમયંતી તેને જોઇને ભયભીત થઇ થરથર કંપવા લાગી; પરંતુ ગાઢ ધૈર્ય ધરી તે રાક્ષસી પ્રત્યે બોલી કે "જો નળ વિના અન્ય પુરૂષમાં મારી મનોવ્ર-

તી ગઇ ન હોય, અરિહંત મારા દેવ હોય, સુસાધુ મારા ગુરૂ હોય અને જૈનધર્મ તત્વમાં મારી રતિ હોય તો હે રાક્ષસી ! તું હતાશા થા.” એવાં દમયંતીનાં મંત્રરૂપ વચનોથી તે નિશાચરી પરાક્રમહિન થઇ ગઇ અને દમયંતીને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી ગઇ. સતીઓના પરાક્રમનું ઓલ્લંઘન કોઇ કરી શકતું નથી.

દમયંતી ત્યાંથી આગળ ચાલી. ચાલતાં ચાલતાં તે તૃષાર્ત થઇ, એવામાં વેગળેથી મૃગજળ તરંગ જોઇ વિચારવા લાગી કે તે જળસ્થાન હશે. એમ સમજી તે સ્થળની સમિપ ગઇ પણ ત્યાં તો જળ દીઠું નહીં; ત્યારે બોલી કે જો મારૂં મન શીળ પાળવામાં યથાર્થ, સાવધાન અને પવિત્ર હોય તો આ નદીમાં અમૃત તુલ્ય, સુગંધમય અને નિર્મળ જળ તત્કાળ નિકળજો. એમ કહી તે સ્થળે પદપ્રહાર કર્યો કે ભકૂભક ધ્વનિ કરતું જળ નિકળ્યું. દમયંતીએ તેમાં સ્નાન કરી જળપાન કર્યું જેથી તે સર્વ પરિશ્રમ ત્યાગી ત થઇ. થોડીવાર વિશ્રામ કરી તે સ્થળથી

આગળ ચાલી. પરંતુ સકોમળ દમયંતી ચાલવાના પરિશ્રમથી થાકીને લોથ જેવી થઇ ગઇ હતી તેથી બિચારી એક વડવૃક્ષની શિતળ છાંયા તળે બેઠી. એટલામાં માર્ગે જતાં આવતાં લોકોએ તેને પુછયું કે હે ભદ્રે! તું કોણ છે! ક્યાંથી આવે છે? કયાં જાય છે? મહા દુઃખણી થઇ આ વડવૃક્ષ નીચે કેમ બેઠી છે? તારૂં અપ્રતિમરૂપથી તું આ વડદેવી હોયના! એવી દેખાય છે. એવાં તેઓના વચન સાંભળી દમયંતી બોલી.

દમયંતી—હે પાંથીકો! હું દેવતા નથી હુ તો માનવી જાત છું. વણિક પુત્રી છું. મારા સ્વામી સંગાતે હું મારા પિતાને ઘેર જતી હતી. મારો સ્વામિ મને અહીં માર્ગમાં ત્યાગીને કોણ જાણે કયાં ચાલી ગયો. માટે હે ભાઇઓ તમે મને તાપસપુરનો રસ્તો બતાવો.

પાંથીકો—જે દિશાભણી સૂર્યઅસ્તથાય છે, તે દિશાભણી તાપસપૂર છે. હમણાં સૂર્યાસ્તની વેળા છે તેથી અમે તને માર્ગ બતાવવાનો ઉત્સાહ ધરતા નથી, પરંતુ તું અ-

મારી સાથે ચાલ. જ્યાં અમે રાતવાસો રહી-શું ત્યાં તને પણ સુખશાતામાં રાખશું.

એમ કહી પંથીજનોમાં જે મુખ્ય હતો તે પોતાના સાથ પ્રત્યે બોલવા લાગ્યો કે આ કોઇ મહા દુઃખણી છે તે આપણી સાથે આવવા ઇચ્છા કરે છે માટે એને આપણી સાથે લ્યો. એમ કહી દમયંતી પ્રત્યે બોલ્યો કે તું મારે પુત્રી પ્રમાણે છે. માટે અમારી સાથે ચાલ. એમ કહી સાથ પતીએ દમયંતીને સ્વારીપર બેસાડી માર્ગ લીધો ને તેને અચળપુરમાં લઇ જઇને મુકી. માર્ગના પરિશ્રમથી થાકી ગએલી દમયંતી એક વાવ્યની પાસે જઇને તેમાં ઊતરી જળપાન કરી બહાર નિકળી અને જ્યાં પેહેલી બેઠી હતી ત્યાં આવી બેઠી, આકાશથી જેમ કોઇ દેવી ઊતરી આવી દ્રષ્ટિવડે અચળપુરને પવીત્ર કરતી હોયના! એમ દમયંતી પોતાની દ્રષ્ટિવડે અચળપુરને પવિત્ર કરતી હતી; પણ અરે હું હવે ક્યાં જાઊં? ને શું કરૂં? એમ કહી નિશ્વાસ નાખી તેજ વાવ્યના બારણામાં બેઠી. ત્યાં જળ ભરવા આવનારી સ્ત્રીઓના

મુખથી રૂતુપર્ણ રાજાની કીર્ત્તિ સાંભળી. તે રાજાને ચંદ્રના જેવો જેનો યશ છે એવી ચંદ્રજશા નામની રાણી હતી. સંપૂર્ણ વિશ્વના ચિતને હરણ કરનારૂં એવું દમયંતીનું અદ્ભુત રૂપ જોઇ તે સર્વ સ્ત્રીઓ વિસ્મયને પ્રાપ્ત થઈ. તે સ્ત્રીઓ ત્યાંથી જળ ભરી ચાલતી થઇ અને રાજગૃહમાં જઇ તેમણે રાણીને તેના વિષેના સમાચાર કહ્યા કે કોઇ દિવ્યરૂપ વાળી, અને તમારી પુત્રી સરખી સ્ત્રી વાવ્યના બારણામાં બેઠેલી અમે જોઇ. રાણીએ કહ્યું કે તમે સર્વ મળી સત્વર તે સ્ત્રીને અત્રે તેડી લાવો. રાણીની આજ્ઞા થઇ એટલે સર્વ સ્ત્રીઓ જ્યાં દમયંતી બેઠી હતી ત્યાં આવીઓ; અને કેહેવા લાગીઓ કે હે ભદ્રે તને પુત્રી સમાન ગણી આ નગરના રાજાની પટરાણી ચંદ્રજશા પોતાની પાસે તેડે છે માટે તું અમારી સાથે તેની પાસે ચાલ અને તારાં જે જે કષ્ટ છે તેનો તું પરિત્યાગ કર. આ શૂન્યસ્થાનમાં એકલી બેસીને શું કરીશ? એવાં તે સ્ત્રીઓનાં વચન સાંભળી નમ્ર થઇ દમયંતી તેઓના સમુહ ભેળી ચા-

સી તે થોડીવારમાં ચંદ્રજશાની સન્મુખ આ-
વી. પરસ્પરનો દ્રષ્ટિમેલાપ થતાંજ એક બી-
જાના મનમાં આશંકા ઉત્પન્ન થઇ. દમયં-
તીએ જાણ્યું કે મારી પુષ્પદંતા માતુશ્રીની
આ ચંદ્રજશા બગની તો ન હોય! ચંદ્રજ-
શાએ જાણ્યું કે મારી પુષ્પદંતા બેનની પુ-
ત્રી દમયંતી તે તો આ ન હોય! એમ પ-
રસ્પર ભ્રાન્તિ થઇ પરંતુ તે વાતનો નિર્ણય
થયો નહીં. ચંદ્રજશાએ જાણ્યુ કે આ દમ-
યંતી છે ખરી, પણ મેં તો એને એની શિ-
શુઅવસ્થામાં દીઠી હતી. દમયંતી જ્યારે ચં-
દ્રજશાને સનમુખ આવી ત્યારે તે તેને અતિ
પ્રેમસહિત આલિંગન આપી પ્રીતિપૂર્વક મ-
ળી. દમયંતીને ઓળખી નહી પણ મોટાં મ-
નવાળાં મનુષ્યોનાં મન જે વખતે જે નિશ્ચ-
ય કરે તેજ પ્રમાણ છે. દમયંતીએ માતુસ્ને-
હતુલ્ય સ્નેહ આણી ચંદ્રજશાના ચરણપર
મસ્તક નમાવ્યું. ચંદ્રજશાએ તેને મહા પ્ર-
યત્ને ઊઠાડી; અને છાતી સરસી ચાંપી બોલી.

ચંદ્રજશા—હે વત્સા! હે પ્રિયા! તું મા-
રી ચંદ્રવતી પુત્રીની પ્રિયસખી થા. તમે બં-

ને મળી મારી લક્ષ્મી કૃતાર્થ કરો; અને તું કોણ છે? તે મને કહે.

દમયંતીએ સાર્થપુરૂષને પોતાનું જે વૃત્તાંત કહ્યું હતું તેજ વૃત્તાંત ચંદ્રજશાને પણ કહી સંભળાવ્યું અને ત્યાર પછી બોલી કે તમારા તરફથી સદાવ્રત અપાય છે તે સદાવ્રત આપવાના કામ ઉપર મને રાખો. ચંદ્રજશાએ તેને સદાવ્રત આપવાનું કામ સોંપ્યું. ત્યાં રહી દમયંતી જે જે અર્થિજનો આવે તેઓને પ્રસન્ન થઇ સદાવ્રત આપવા લાગી.

જે સ્થળે દમયંતી રહી હતી તે સ્થળની પાસેનાજ માર્ગપરથી એક દિવસ એક ચોરને બાંધીને રાજાના માણસો લઇ જતા હતા. તેની આગળ નોબત નગારાં વાગતાં હતાં. ચોરની દૃષ્ટિ દમયંતી ઉપર પડી એટલે તે તેની પ્રત્યે અતિ દિનત્વ આણી બોલવા લાગ્યો કે હે દેવિ! મારૂં રક્ષણ કરો, મારૂં રક્ષણ કરો, તેની કરૂણા જનક પ્રાર્થના સાંભળીને દમયંતીને દયા આવી. તેથી તે ચોરને બાંધી લઇ જનારા માણસોને પુછવા લાગી કે આ માણસે શો અપરાધ ક-

યો છે! તેઓ બોલ્યા કે ચંદ્રવતીની ઘરેણા-
ની ભરેલી પેટી ચોરી છે માટે એને વધભૂ-
મિ પાસે લઇ જઇ મારી નાખશું. દમયંતી
બોલી કે તમને રાજા પૂછશે. કે એ ચોરનો વ-
ધ કેમ ન કર્યો તો તે વાતનો જવાબ તમારી
વતીનો હું દઇશ. માટે એને તમે છોડી મુકો.
એવી રીતે દમયંતીએ ઘણું કહ્યું તોપણ રા-
જાના માણસોએ તે ચોરને છોડી મુકયો ન-
હીં. તે સમયે દમયંતી બોલી કે આ ચોર-
નું બંધન તુટી જાઓ. આટલું બોલતાં
વેંતજ તે ચોરનું બંધન તુટી ગયું તે
ચોરનું બંધન તુટી ગયું જોઈ નગર-
વાસી જનોમાં આશ્ચર્ય પેદા થયું, અને તે-
ઓમાં હર્ષ કોળાહળ થવા લાગ્યો. એ બ-
નાવથી રાજા પણ આશ્ચર્ય પામી દમયંતી-
ની પાસે પરિવાર સહિત આવ્યો ને બોલ્યો.

રાજા હે વત્સ! દુષ્ટજનોને દંડ દેવો ને
શ્રેષ્ટજનોનું પ્રતિપાલન કરવું; એ તમામ રા-
જાઓનો સનાતન ધર્મ છે. એ ધર્મ પ્રમાણે
રાજાઓ ન આચરણ કરે તો; દેશમાં અન્યા-
ય કેહેવાય, પ્રજાનો પરસ્પર નાશ થાય, પ્ર-

જા પાસેથી રાજા કર લે અને તે જો તેઓ નું રક્ષણ ન કરે તો પ્રજાના પાપે કરી રાજા લેપાયમાન થાય છે; એવું સ્મૃતિનું વચન છે. માટે જો તું આ ચોરને છોડાવી મૂકશે તો તેથી કરી પ્રજાના પ્રાણ, માલની વ્યવસ્થા નહીં રહે

દમયંતી—તમોએ કહેલી વાત હું માન્ય કરૂં છું. પરંતુ આ અપરાધિ જન મને દષ્ટિગોચર થયો ને હવે એ જો માર્યો જાય તો હું જે અરહુત ધર્મ પાળું છું તે અરહુત ધર્મ પાળવાનું ફળ શું ?

એ પ્રમાણેનો દમયંતીનો અત્યાગ્રહ જાણી રાજાએ તે ચોરને છોડી મુકયો. જે મહા સતી છે તેઓના વચનને રાજા પણ માન્ય કરે છે. હવે બંધનમુક્ત થયા પછી તે ચોર દમયંતીની પાસે આવીને તેને પગે પડયો. નેં બોલ્યો કે, હે દેવી ! આ સમયે તમે મને નવીન અવતાર આપ્યો; એવા સદય હૃદયથી મારા પર તમોએ કરેલા ઉપરકારે કરી હું તમોને માતા કરતાં પણ અધિક હિતેચ્છુ ગણું છું. એવું કહી માહા આનંદ પામી તે પોતાને સ્થા-

નક ચાલ્યો ગયો. અને તે દિવસથી તેને માતૃતુલ્ય માની નિરંતર તેની પાસે આવી પ્રણામ કરી પોતાને ઘેર જાય.

કોઇએક સમયે દમયંતીએ તેને પુછ્યું કે તું કોણ છે! ત્યારે તે બોલ્યો કે તાપસપુરના વસંત નામે સાર્થપતીનો હું પિંગળ નામનો દાસ છું. એકવાર હું તેનાં રત્નોની ચોરી કરી ત્યાંથી નાઠો. માર્ગમાં બીજા લુટારૂ ચોરોએ મને લૂટી લીધો. દુષ્ટ હોય તેનું કલ્યાણ ક્યાંથી થાય? ત્યાંથી હું અત્રે આવ્યો, ને રાજદરબારમાં નોકર થઇ રહ્યો પરમ દિવસે હું એકલો રાજગૃહમાં ફરતો હતો, બીજું કોઈ હતું નહીં. ત્યાં મેં એક માણિક્યની પેટી દીઠી તે જોઇ મારૂં મન લોભને પ્રાપ્ત થયું; તેથી મેં તે પેટી ચોરી લીધી, તેને બગલમાં ઘાલી સર્વાંગથી સંકોડાઈને હું ચાલ્યો. એટલામાં ઇંગિતજ્ઞ (મુખમુદ્રા ઉપરથી મનનું જાણનાર) રાજાએ મને દીઠો. તેમણે મને રક્ષકોને સોંપી વધ કરવાની તેઓને આજ્ઞા આપી રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે ચોકીદારો મને શૂળી પાસે બાંધી લઇ

જતા હતા, તેવામાં તમારી દૃષ્ટિ મારાપર પડી અને તમે મને કૃપા કરી બંધનમુક્ત કરી રાજા પાસે અપરાધ મુક્ત પણ કરાવ્યો. તમારા એ ઉપકારરૂણથી હું ક્યારે મુક્ત થઇશ? હું બંધને મુક્ત અને અપરાધે મુક્ત થયો પણ ઉપકાર રૂણથી તો કદી મુક્ત થવાનો નથી. એવો કોણ પુરૂષ છે કે જે મેઘમાળાથી રૂણ મુક્ત થાય! તમો તાપસપુરથી એકાએક ગુપ્તપણે ચાલી નિકળ્યાં તેથી સાર્થપતીએ અન્નોદક તજ્યું, અને તે તમારા વિપે મહા શોક કરતો બેઠો. જશોભદ્ર સૂરિ ગુરૂએ, તાપસોને અને સર્વ પ્રજાજનોને ઉપદેસ દઇ શાંત કર્યા અને તમારા વિયોગના મહાશોકનું નિવારણ કરાવ્યું. સાતમે દિવસે સાર્થપતિએ અન્નોદક લીધું.

એક સમયે સાર્થપતિ સુવર્ણાદિક રત્નોની ભેટ સામગ્રી લઈ કોશલાપુરીના કુવર રાજાને જઇ મળ્યો. તે ભેટ અંગિકાર કરી રાજાયે સાર્થપતિનો બહુ આદર સત્કાર કર્યો. ને વળી તેમણે તેને સામો શિરપાવ પણ આપ્યો. છત્ર, ચામર, ડંકો અને નોબત વિગેરે

જે રાજચિન્હો ગણાય છે તેપણ આપ્યાં. અને વસંતશ્રીશેખર એવું તેનું નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે તેને માહા માનસહિત તાપસપુર વદાય કર્યો. મોખરે ભેરીનાદ થતાં વસંતશ્રીશેખરે તાપસપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. અને ત્યાં આવી નાના પ્રકારના મહાસુખોપભોગ કરવા લાગ્યો. હે માત? એ સર્વ તમારા પ્રતાપે કરી તેને પ્રાપ્ત થયું. હે કલ્યાણી! હવે સમસ્ત પાપને છેદન કરવાવાળી શિક્ષા મને આપો. તેનાં વચન અંગિકાર કરી દમયંતી બોલી કે, બહુ શારૂં. હે પિંગળ તું ચારિત્ર ગ્રહણ કર.

બીજે દિવસે તે સ્થળે બે મુનિઓ આવ્યા. તેમનો શુદ્ધ ભક્તપાન વિગેરેથી આદર સત્કાર કરી દમયંતીએ પુછ્યું.

દમયંતી—હે મહારાજ આ પિંગળ ચારિત્ર લેવા યોગ્ય છે?

મુનિ—હે દમયંતી એ પિંગળ ચરણ ધારણ કરવા યોગ્ય પાત્ર છે.

પિંગળે પણ તે મુનિઓની ચારિત્ર લેવાને પરમભાવથી પ્રાર્થના કરી, મુનિ તેને

જિન મંદિરમાં લઇ ગયા. ત્યાં તેને પ્રવર્જ્ય-આપી મુનિએ પોતાની સાથે રાખ્યો.

એક સમયે હુરિમિત્ર નામનો બ્રાહ્મણ કુંડિનપુરથી (દમયંતી હાલ જે નગરમાં રેહેતી હતી) ત્યાં આવ્યો; ત્યાં આવી રાજાને જોઇ ચંદ્રજશા રાણી પાસે જઇ આશિર્વાદ દઇ બેઠો. તેનો આદરસત્કાર કરી રાણી તેને પૂછવા લાગી.

ચંદ્રજશા—હે મહારાજ! વિદર્ભ દેશના નૃપતિની પટરાણી પુષ્પદંતી મારી બેન તે કુશળ છે કે?

હરિમિત્ર—રાજા રાણી તો માહા સુખમાં છે. પણ એમનાં જમાઇ, પુત્રી, નળ દમયંતી વનવાસ ગયાં છે તેથી તેઓની શોધ લાવવા અનેક પ્રયત્નો કરે છે. (તે સાંભળી ચંદ્રજશા એકાએક સભ્રાંત થઇ બોલી.)

ચંદ્રજશા—હેં હેં તેં એ શું કહ્યું?

હુરિમિત્ર—હે દેવી. સર્વ લોકોને અમારા નળરાજાના વૃત્તાંત ખબર છે; ને તમને શું ખબર નથી? કે નળરાજા પોતાના ભાઇ કુવરની સાથે દ્યુત રમીને સર્વ રાજપાટ હા-

રી નગરી છોડી વનવાસ ગયો છે. વળી આ-
ગળ જઇ તેણે દમયંતીનો પણ વનમાં પરી-
ત્યાગ કર્યો છે. તે બંનેની આજ સુધી કંઇ
પણ ખબર સંભળાતી નથી કે નળ કયાંછે?
અને દમયંતી કયાં છે?

એવાં હરિમિત્રનાં વચન સાંભળી જેમ
વજ્રઘાતથી મુર્છા આવે તેમ રાજા રાણીને મુ-
ર્છા આવી તેથી તેઓ બંને પૃથ્વી પર ઢળી
પડ્યાં. જ્યારે મુર્છાથી સાવધાન થઇ જાગી
ઉઠ્યાં ત્યારે મહા વિલાપ કરી શોકપ્રદર્શિત
રૂદન કરવા લાગ્યાં. તેમને છાનાં રાખી હરિ
મિત્ર બોલ્યો.

હરિમિત્ર—પુત્રીની તથા જમાઇની શો-
ધ કરવા મને ભીમક રાજાએ મોકલ્યો છે.
આ વનથી પેલે વન, આ ગામથી પેલે ગામ
અને આ નગરથી પેલે નગર એમ તેમની
શોધ કરતો હું અત્રે આવી ચઢયો છું; પરંતુ
હજી સુધી એ બંનેની કોઇ પણ સ્થળે વા-
ર્તા સરખી પણ મેં સાંભળી નથી. અરે પ-
ણ મારોય પરિશ્રમ વૃથા ગયો.

નળ દમયંતીને વનવાસ પ્રાપ્ત થયો સાં-

ભણી ચંદ્રજશા વળી રૂદન કરવા લાગી. તે જોઇ સર્વ અભિજનો વિગેરે રૂદન કરવા લાગ્યાં. ચંદ્રજશા નળરાજાની દુર્મતિની નિંદા કરવા લાગી અને દમયંતીની સ્તુતી કરવા લાગી. સર્વ લોકોમાં શોકાદ્વૈત થઇ ગયો. એમ કરતાં ભોજનનો સમય થયો ત્યારે રાજાના ચાકરો ભોજનાર્થિઓને બોલાવવા લાગ્યા. હરિમિત્ર પણ ભોજનનો સમય થયો જાણી તે ત્યાંથી ધર્મશાળામાં ગયો. ત્યાં દમયંતી જોઇ અને ઓળખી એટલે ઉત્ફુલ્લ લોચન કરી હર્ષ ભેર દોડયો ને દમયંતીના પગમાં જઇ પડયો ને બોલ્યો.

હરિમિત્ર—અહો આજ હું મહા ધન્ય? આજ હું કૃતાર્થ થયો. આનંદનો દિવસ તે આજજ. પૃથ્વીપર સર્વ સ્થળે તારો શોધ કર્યા પછી અત્રેજ તારાં દર્શન થયાં. આજ તારા જીવતજીવિત સર્વનું કલ્યાણ થયું.

એમ કહી મહા હર્ષિત થઇ ચંદ્રજશા રાણી ભણી દોડયો. ત્યાં જઇ ચંદ્રજશાને કહ્યું.

હરિમિત્ર—જય થાઓ. જય થાઓ. સતી દમયંતી તમારા ઘરમાંજ છે. એવાં હ-

ત્રિમિત્રનાં શ્રવણસુધા વચન સાંભળી શોકા
શ્રુપાતનાં આનંદાશ્રુપાત થઇ ગયાં અને ચં-
દ્રજશા ત્યાંથી મહા ઊમંગભરચાલી. સદા-
વ્રત આપવાનું ઘર હતું ત્યાં આવી દમયં-
તીને મહા હેતથી ભેટી પડી; અને નેત્રોમાં
અશ્રુ આણી બોલી.

ચંદ્રજશા—અરે મને ધિક્કાર છે! તું
આટલા દિવસ મારા ઘરમાં રહી પણ મારા-
થી તને ઓળખાઇ નહીં. અહો મારી વિલ-
ક્ષણ પુત્રી? તું જેટલા કાળ ઓળખાઇ નહીં;
તેટલા કાળને પણ ધિક્કાર છે? અહો વત્સ?
તેં મને કેવી ઠગી છે! તેં મારી પાસે તા-
રૂં નામ પણ પ્રગટ કરી કહ્યું નહીં? માતા-
ની બેન તે માતાતુલ્યજ સમજવી તો તેના
આગળ તારે શાની લજ્જા રાખવી જોઇતી
હતી? હવે હે વત્સ—તું કહે કે નળરાજાએ
તારો પરિત્યાગ કર્યો કે નળરાજાનો તેં પ-
રિત્યાગ કર્યો? પતિવ્રતા સ્ત્રી તો પતિનો ક-
દીપણ પરિત્યાગ કરે નહીં. વિડંબિત સહ-
સ્રાંશુ એવું તારૂં લલાટતિલક ક્યાં છે.

તે સમયે સતી દમયંતીએ પાણીમાં પે૰

તાનાં આંગળાં બોળી લલાટપર ઘસ્યાં એટલે ક્ષણવારમાં તેનું 'ભાલતિલક એવું પ્રકાસ કરવા લાગ્યું કે તે તેજના પ્રાબલ્યે કરી સર્વજનોનાં તેજ અદૃશ થઇ ગયાં. દમયંતીનો હસ્ત ઝાલી ચંદ્રજશા તેને પોતાના રાજગૃહમાં તેડી ગઈ. ત્યાં સુગંધી જળવડે જેમ દેવતાને સ્નાન કરાવે તેમ દમયંતીને ચંદ્રજશાએ પોતાને હાથે સ્નાન કરાવ્યું. ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરવા આપ્યાં. બ્રહ્મચર્ય વ્રતે કરી જેનું તેજ પૂર્ણ પ્રકાશિત થયેલું એવી દમયંતીની ચંદ્રજશાએ સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ સેવા કરી. ત્યાર પછી તેનો હાથ ઝાલી તેને રાજા પાસે લઇ જઇ બેસાડી. રાજાએ દમયંતીને નળના રાજદ્રંશ થયાની સર્વ હકીકત પુછી. અધોમુખ કરી, દીન વચને અને નેત્રોમાં જળ લાવી દમયંતીએ કુવરનું સર્વ વૃતાંત કહ્યું પછી પોતાના વસ્ત્રવડે તેનાં આંસુ લુછી રાજા બોલ્યો.

રાજા—હે પુત્રી ! જગતમાં કર્મથી બળીષ્ટ કોણ છે? જગતમાં સર્વ સ્થળે પ્રકાશનાદ અને અંધકારને દૂર કરનાર સૂર્ય પણ

અસ્ત થાય છે. અસ્તોદયવડે સૂર્ય, સર્વ લોકો ને શુભાશુભ કર્મની મહત્વતા બતાવે છે.

એ પ્રમાણે તેનું શાંતવન કર્યું. એટલામાં સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. પરંતુ દમયંતી રાજા પાસે બેઠીજ હતી તેના લલાટ તિલકનું તેજ સૂર્યના તેજ કરતાં અધિક તેજ કરતું હતું તે તેજથી સભા પ્રકાશતી હતી એવું જોઇ રાજા વિસ્મિત થઇ બોલ્યો.

રાજા—અહો. આ રાત્રીને વિષે આ પ્રકાશ ક્યાંથી પડે છે? (રાજાને વિસ્મિત થયેલો જાણી ચંદ્રજશા બોલી)

ચંદ્રજશા—એતો દમયંતીના ભાલતિલકનો પ્રકાશ પડે છે. એ વૈદર્ભિના ભાલતિલકની લીલા મહા અદ્ભુત છે

રાણીનાં વચન સાંભળી દમયંતીના ભાલ ઉપર જેમ પિતા સ્પર્શ કરે તેમ રાજાએ સ્પર્શ કર્યો. તે સમયે સૂર્યથી પણ ભેદન ન થાય એવું અંધારૂં સભામાં સર્વ સ્થળે થઇ રહ્યું. વિસ્મય પામી રાજાએ ક્ષણવાર દમયંતીના ભાલપર હસ્ત રાખ્યા પછી પાછો ઉઠાવી લીધો એટલે વળી પૂર્વે હતું તેવું તેજ

પ્રકાશવા લાગ્યું. તે સમયે તે સભામાં સ્વર્ગથી આકાશ માર્ગે એક દેવતા આવી દમયંતીને પ્રણામ કરી બોલ્યો.

દેવતા—હે દેવી! પૂર્વે પિંગળ નામના ચોરને તેં મરણથી ઉગારી ઉત્તમ બોધ દીધો હતો, તે પિંગળ અહીંયાંથી નિકળી ફરતાં ફરતાં તાપસપુરમાં ગયો. ત્યાં એક રાત્રીએ કાઉસગ પ્રતિમાએ મસાણની જગ્યામાં જઇ રહ્યો. જુએ છે તો તે મશાણમાં એક ચિતા સળગે છે; તે ચિતા પ્રસારને પામતી તેની સન્મુખ આવતી હતી. જોત જોતામાં સળગતી ચિતા પિંગળની સન્મુખ આવી રહી તે સમયે સાત્વિક સાધુઓમાં શિરોમણિ એવો પિંગળ તે ધર્મધ્યાનમાં અડિંગ થઇ રહ્યો. થોડીવારમાં તે ચિતાએ તેના અંગપર પ્રવેશ કરી તેને બાળી નાખ્યો. તે પિંગળ ત્યાંથી સમાધિ મરણ કરી દેવતા થયો તેજ હું પિંગળ છઉં. જો તેં મને મરણથી ઉગારી ઉપદેશ આપ્યો નહોત તો મારી શીવલે થાત? અને આ લક્ષ્મી પણ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાત? નિશ્ચય હું નરક નિવાશી થાત; પ-

રંતુ તારી કૃપાવડે મારી આ દિવ્યદશા થઈ માટે હે દેવી, તને ઘણાકાળ વિજય પ્રાપ્ત થાઓ.

એવું કહી સપ્તકોટી સુવર્ણ મહોરની દમયંતી ઉપર વૃષ્ટિ કરી તે દેવ ત્યાંથી અદર્શ થઇ ગયો. અરહત ધર્મનો આવો સાક્ષાત્ તમાસો જોઇ રૂતુપર્ણ રાજા મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યો. દમયંતીને પીએરથી હરિમિત્ર નામનો જે બ્રાહ્મણ આવ્યો હતો તે પછી અવસર પામીને બોલ્યો.

હરિમિત્ર—હે રાજન્! દમયંતી આપને ત્યાં ઘણા દિવસ રહિ. હવે એને એના બાપને ઘેર આવવાની આપ આજ્ઞા કરો. કારણ એની પુષ્પદંતી માતા અને વિદર્ભ પિતા એ બંને એના પ્રવાસમાં ભટકવાથી મહા દુઃખ માને છે; અને શોક કરે છે.

હારમિત્રના વચન સાંભળી ચંદ્રજશા રાણીને પૂછી તેની આજ્ઞા લઇ સેના સહિત દમયંતીને તેના પિતાને ઘેર જવાની રૂતુપર્ણ રાજાએ આજ્ઞા આપી. સર્વનો ઉપકાર માની, વિનયપૂર્વક ભેટીને દમયંતી ત્યાંથી પોતાના પિતાના નગરભણી સેના સહિત જ-

વા નિકળી. તેને આવતાં સાંભળી વિદર્ભરાજા તેને લેવા સારૂં સામે ગયો. મારો પિતા મને લેવા સામો આવે છે એવું જ્યારે દમયંતીએ જોયું ત્યારે તેણે વાહન તજી પગે ચાલી જઇ પિતાના પગપર માથું મૂક્યું. બળાત્કારે તેને ઉઠાડી અને પરસ્પર મળતાં બંનેને નેત્રોમાં આંસુ આવ્યાં; જેના પ્રવાહે તે જમીન આગળ કીચડ થઇ ગયો. દમયંતીની માતા પણ રાજા સાથે આવી હતી તે જ્યાં હતી ત્યાં તેની પાસે જઇ દમયંતી તેના કંઠે વળગી પડી અને ઘણાકાળના વિયોગના સંયોગે રૂદન કરવા લાગી. પુષ્પદંતી રાણી પણ પોતાની પુત્રીને દુર્બળા જોઇ અને તેની દુઃખદ સ્થિતિનું સ્મરણ કરી રૂદન કરવા લાગી. એમ ઘણી વાર સુધી તે બંને પ્રેમના બંધનથી ત્યાંજ સ્તબ્ધ થઇ રહ્યાં ત્યાર પછી દમયંતીને આગળ કરી સૈન્ય સહિત વૈદર્ભરાજા પોતાની નગરીમાં આવ્યો. રાજાએ મહા પ્રસન્ન થઇ સાત દિવસ સુધી ગુરૂદેવની પૂજા કરી અને તેણે મહોત્સવ કર્યો.

દમયંતીની અવ્યવસ્થા થવાનું કારણ

રાજાએ દમયંતીનેજ પૂછ્યું. દમયંતીએ પોતાનું સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળી રાજા બોલ્યો કે હે પુત્રી! તું કાંઇ ચિંતા કરીશ નહી. તું અહિયાં રહી વ્રતદાન કર. જેવા પ્રયત્નથી તારો પ્રિયપતી તને મળશે તેવો પ્રયત્ન હું કરીશ. એમ કહી તેની આસના વાસના કરી. હરિમિત્રને પાંચસેં ગામ ઇનામમાં આપી રાજાએ કહ્યું કે જો નળની શોધ લાવશો તો અર્દ્ધ રાજપાટ તમને આપશું.

એક દિવસે સુસમારપુરથી દધિપર્ણ રાજાનો દૂત કોઇક કાર્યને અર્થે ભીમક રાજાની પાસે આવ્યો તે સમયે પરસ્પર નળ રાજાની વાત નીકળી. ત્યારે તે દૂતે રાજાને કહ્યું.

દૂત—હે મહારાજ નળ રાજાનો રસોઇયો હાલ અમારા દધિપર્ણ રાજાને ત્યાં રહે છે. તે સૂર્યપાક રસવતીની સર્વ વિધિ શુદ્ધ રીતે જાણે છે; અને તે કહે છે કે મારો ઉપાધ્યાય રાજા નળ છે તેની પાસે આ સર્વ વિદ્યા હું શિખ્યો છું. આશા ઉત્પન્ન કરનારાં તે દૂતના વચન જેવાં દમયંતીને કાને પડ્યાં

કે ઉતાવળી ધસમસતી ત્યાં આવીને રાજા પ્રત્યે બોલી.

દમયંતી—હે પિતા! જેવી રસોઈ રાજા નળ બનાવી જાણે છે તેવી રસોઇ બીજો કોઇ બનાવી જાણતો નથી માટે આ દૂત જેના વિષે કહે છે તે કોણ છે? કેવી રસોઇ બનાવે છે? તેનું રૂપ કેવું છે? વિગેરે તેનું સર્વ વૃત્તાંત આપણે જાણવું જોઈએ. હું નિશ્ચય અનુમાન કરી કહું છું કે નળ રાજા પોતાનું રૂપ પાલટી ત્યાં રહ્યા હશે.

દમયંતીનાં એવાં વચન સાંભળી રાજાએ એક અનુચરને બોલાવ્યો ને તેને સર્વ વાત સમજાવી સુસમારપુર મોકલ્યો. તે અનુચર કેટલેક દિવસે સુસમારપુર પહોંચ્યો અને જ્યાં કુબડો રહેતો હતો તે સ્થળની પૂછાપૂછ કરતો તેની પાસે આવ્યો. અનુચરે ત્યાં જઈ કુબડાનું રૂપ જોઇ મનમાં વિચાર કર્યો કે અરે વૈદર્ભિને શો ભ્રમ થયો છે કે જેમ કાચને વિષે મરકતની ભ્રાંતિ તેમ આ કુબડામાં રાજા નળની ભ્રાન્તિ કરે છે, જે આકાશી દેવતા જેવો નળ તે કયાં; ને આ ર-

'સોઇ કરનારો એવો કૂબડો તે ક્યાં! ક્યાં સરસવનો દાણો ને ક્યાં સુમેરૂ પર્વત! ક્યાં ખદ્યોત ને ક્યાં સૂર્ય! એ પ્રમાણે પરિક્ષેપ કરી તે અનુચરે મનમાં વિચાર કર્યો કે નળના વિયોગના જે શ્લોક દમયંતીએ અત્રે કહેવાના કહ્યા છે તે કહીને પછી કુંડિનપુર જઇસ એમ વિચારી દમયંતીએ કૂબડાની પાસે જઇ બોલવાના બે શ્લોક જે શિખવેલા હતા તે બોલ્યો. તે શ્લોક સાંભળતાંજ દમયંતીનું સ્મરણ થવાથી નળ રાજાની આંખોમાંથી અશ્રુપાત થયો. પોતાના નેત્રોનું જળ પોતેજ બળાત્કારે રોકીને તે અનુચર પ્રત્યે કુબડો કુશળ કેતો હતો.

કુબડો—હે વિપ્ર તમે બહુ પવિત્ર વાર્ત્તા કહી છે. તમે મારૂં સ્થાન પવિત્ર કરો.

એવું કહી તે બ્રાહ્મણને પોતાના સ્થાનમાં આણ્યો. ત્યાં તેનો યોગ્ય આદર સત્કાર કરી પોતે બનાવેલી રસોઇથી તે વિપ્રને ભોજન કરાવ્યું. અને રાજા પાસેથી વસ્ત્રાલંકાર ને ધનનો જેટલો શિરપાવ મળ્યો હતો તે સર્વ તે વિપ્રને આપી દીધો. તે લેઇ ત્યાંથી

વિપ્ર કુંડિનપુરમાં આવ્યો. સુસમારપુરમા કુબડા સાથે જે પ્રમાણે વાત ચીત થઇ હતી તે સર્વ દમયંતીને નિવેદન કરી. રાજા રાણી ને પણ કુબડાનું વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું; ને ત્યાં જેવી રસોઇ જમ્યો હતો તેના સ્વાદ વિષે પ-ણ કહી સંભળાવ્યું. લક્ષ મોહોર વિગરે જે વસ્ત્રાલંકારો કુબડાએ આપ્યા હતા તે બતા-વ્યા. અને તે અનુચરે કહ્યું કે તે નગરના લો-કોને માંહેથી, કોઇથી પણ વશ ન થઇ શકયો એવા મહોન્મત હાથીને એ કુબડે વશ કરી બાંધી આપ્યો, એવી વાત મેં સાંભળી. એ-મ કહી એનામાં જેટલી કળા હતી તે સર્વનું યથાસ્થિત વર્ણન કરી કહ્યું કે ત્યાંના રાજા-નો એ કૃપા પાત્ર છે.

તે વિપ્રની એ પ્રમાણે સર્વ વાત સાંભ-ળી દમયંતી પિતા પ્રત્યે બોલી.

દમયંતી—હે પિતા, એ તમારો જામા-ત્ર છે એમ નિશ્ચય કરી માનજો કોઇ પણ ચમત્કારિક હેતુથી એ કુબડો થઇ ગયો છે. રસવતીની કળા અને આવી ઉદારતા એ ત-મારા જામાત્ર વિના ત્રૈલોકયમાં બીજા કેઇની

પાસે નથી તેથી મેં નિશ્ચય કર્યો કે એ તમારો જામાત્ર છે. એને કોઇ પણ પ્રકારે કરી અહિંયાં આણવો જોઇએ. અહિંયાં તેડી તમે કોઇ રીત એનો નિશ્ચય કરો. જો એ અહિયાં આવશે તો એ કુબડાની નેત્ર ચેષ્ટાથી તથા ઇંગિતોથી હું એને ઓળખીશ કે એ નળરાજા છે કે નહીં.

વિદર્ભરાજા—હે પુત્રી તારા ફરી સ્વયંવર નિમિત્ત દધિપર્ણ રાજાને હું અત્રે બોલાવીશ. તારો સ્વયંવર સાંભળી કુબડો પણ તે રાજાની સાથે આવશે. કારણ પોતાની સ્ત્રી બીજા પુરૂષ પાસે જાયતો બુદ્ધિમાન પુરૂષ તે સહન કરી શકતો નથી. તારા પ્રથમ સ્વયંવરમાં પણ દધિપર્ણ રાજાને તને પ્રાપ્ત કરી લેવાની ઘણી ઉત્કંઠા હતી તેથી તેં જ્યારે નળરાજાને તે સમયે પસંદ કર્યો ત્યારે દધિપર્ણ રાજાનું મન બહુ સંકોચ પામ્યું હતું. વળી એ દધિપર્ણ રાજાને "સ્વયંવરની થોડી અવધ રહી છે" એમ જણાવી અત્રે બોલાવીશું. પણ જો એ કૂબડો સાથે હશે ને એ રાજાને મુદતસર અત્રે લાવશે તો જાણજે કે

કુબડો એજ નળરાજા છે. કારણ વેગથી આ-
વવાની શક્તિ દધિપર્ણ રાજામાં નથી, એ શ-
ક્તિતો નળરાજામાંજ છે. અશ્વમંત્રવડે ધા-
રેલે મુકામે વખતસર નળરાજા જઇ પહોંચે છે.

એવો વિચાર કરી વિદર્ભરાજાએ એક
દૂતને દધિપર્ણ રાજાના દરબારમાં મોકલ્યો.
થોડે દિવસે તે દૂત દધિપર્ણ રાજાની રાજ્ય-
ધાનીમાં આવી પહોચ્યો, દધિપર્ણ રાજા અ-
ને કુબડો એ બંને પાસે પાસે બેઠા હતા;
ત્યાં જઇ દૂતે વૈદર્ભ રાજાનો સંદેશો તેમને
કહી સંભળાવ્યો.

દૂત—હે રાજન! વિદર્ભ રાજાએ આ-
પસે આ પ્રમાણે કહાવ્યું છે કે નળ રાજા-
ની તો કોઇપણ સ્થળે શોધ લાગતી નથી.
માટે ચૈત્ર સુદ ૫ ને દિવસે દમયંતીનો ફરી
સ્વયંવર થશે. તે અવસર ઉપર આપનાથી
જેમ સત્વર અવાય તેમ કરજો.

આ પ્રમાણેનો વિદર્ભ રાજાનો સંદેશો
નિવેદન કરી તે દૂત ત્યાંથી તત્કાળ ચાલી
નિકળ્યો. દૂતનાં વચન સાંભળી કુબડો મ-
હા આશ્ચર્ય પામી વિચાર કરવા લાગ્યો.

કુબડો (મનમાં) ત્યારે દમયંતી શું બીજો સ્વામી કરશે? એ તો મહા આશ્ચર્યની વાત છે? અરે પણ એમાં આશ્ચર્ય શું છે! કામદેવ મહા બળવાન છે. તોપણ મારા જીવવા છતાં વૈદર્ભીને કોણ ગ્રહણ કરે છે! તે હું જોઊં તો ખરો! જીવતા સિંહની ગરદનના વાળ કોણ પકડી શકશે! અને તક્ષક નાગનો ફણિરત્ન તક્ષકના જીવતા છતાં કોણ ખેંચી શકે? કુબડાએ તે વાત પોતાના મનમાં રાખી અને રાજાનો તો ઉત્સાહ વધારવા લાગ્યો. હવે દૂત જે સમયે દમયંતીના ફરી સ્વયંવરની વાત કહીને ચાલી નિકળ્યો. તે સમયે દધિપર્ણ રાજા વિમાસવા લાગ્યો.

દધિપર્ણ—સ્વયંવરની અવધ તો પાસે આવી ને કુંડિનપુર તો અહીંથી ઘણું વેગળે રહ્યું. ત્યારે હવે અવધ ઉપર ત્યાં શી રીતે પહોંચી શકશું.

એ પ્રમાણે દધિપર્ણ રાજાને વિમાસણ કરતો જાણી કુબડો બોલ્યો.

કુબડો—હે રાજન! તમે ખોઝ મનવા-

ળા કેમ દેખાઓ છો? જગતમાં જેટલાં કર્મ છે તે સર્વ કર્મમાં કુશળ એવો હું આપને સહાયછું તેમ છતાં જગતમાં એવું શું છે જે આપને કરગોચર નથી! દમયંતીના સ્વયંવ-રને હજી છ પ્રહરનો વિલંબ છે, માટે જો તેટલા કાળની અંદર મૃગાક્ષિ વિદર્ભ કુંવરી ને જોવાની ઈચ્છા હોય તો એક ઉત્તમ અને દ્રઢરથ અને તેને જોડવા ઉત્તમ અશ્વો એટલું તમે મારે સ્વાધિન કરો. એટલા સાહિત્યવડે તમને પ્રાતઃકાળ થતાં હું કુંડિનપુરમાં પ-હોંચાડીશ. (કુબડાનાં વચન સાંભળી રાજા મહા હર્ષિત થઇને બોલ્યો)

રાજા—તું પરિક્ષા કરીને જેવા જોઇએ તેવા અશ્વો અને રથ લે.

એવાં રાજાનાં વચન સાંભળી એક ઉ-ત્તમ અને સુદ્રઢ રથ તથા શુભ લક્ષણાયુક્ત અશ્વો પરિક્ષા કરીને કુબડે લીધા, અને ત-રતજ રથ સાવધાન કરી અશ્વ જોતર્યા. ને રાજા પ્રત્યે બોલ્યો.

કુબડો—હે રાજન હવે રથ ઉપર આવો.

કુબડાનાં વચન સાંભળી ૧ રાજા, ૨ છ-

સ્વાર, ૩ સ્થગીધરી, ૪ ચામરધારી એ અને કુબડો મળી ૭ જણા રથારૂઢ થયા. કુબડે કમરકસી સજ થઇ ઘોડાઓની પીઠ થાબડી ઘોડાઓને આગળ ચલાવ્યા રથનો મહાવેગ જોઇ દધિપર્ણ રાજા મનમાં વિસ્મય પામી ચિંતન કરવા લાગ્યો.

દધિપર્ણ—(મનમાં) અહો આ કેવો કળાવાન પુરૂષ છે! अनेक रत्नानि वसुंधराने અહો આ કુબડો ઘોડાઓને કેવા વેગથી ચલાવે છે! એની હાકણીનું તે કેટલું વર્ણન કરીએ!

એ પ્રમાણે રાજા મનમાં આશ્ચર્ય પામી વિચાર કરે છે અને રથ તો પવન વેગે આગળ માર્ગ ઓલંઘન કરતો જાય છે, એવામાં રાજાનો દુપટ્ટો પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો તે જોઈ રાજા બોલ્યો.

રાજા—હે કુબડા! ઘોડાઓની રાશ ખેંચી ઝાલી રથને થોભાવ, મારો મૂલ્યવાન દુપટ્ટો પડી ગયો છે.

કુબડો—હે રાજન! તમારૂં તે વસ્ત્ર જે સ્થળે પડી ગયું છે તે સ્થળ અહીંયાંથી પ-

ચીશ જોજન પાછળ રહી ગયું છે. અશ્વોને હું મધ્યમ વેગથી ચલાવું છું; પણ જો ઉત્તમ વેગે ચલાવ્યા હોત તો તે વસ્ત્ર પડી ગયાનું સ્થળ અહીંથી પચાસ જોજન પાછળ રહી જાત.

એમ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરતાં માર્ગમાં એક બેહડાનું વૃક્ષ આવ્યું. તે ઉપર મોટાં ફળ લાગેલાં હતાં તે જોઇ પોતાનું કળાચાતુર્ય બતાવવા સારૂં ઋતુપર્ણ રાજા બોલ્યો.

રાજા—હે કુબડા આ વૃક્ષપરના ફળની સંખ્યા વગર ગણ્યે હું કહિ બતાવું કે એ પર આટલાં ફળ છે. જ્યારે વિદર્ભપુરથી આપણ પાછા વળશું ત્યારે એ ફળની સંખ્યા હું એક ક્ષણ માત્રમાં તને કહી આપીશ.

કુબડો—હે રાજન; ત્યારે હમણાં શુ તમને કાળક્ષેપનો સંદેહ થાય છે? પરંતુ કાળક્ષેપનો કાંઇપણ ભય નહી રાખતાં એ વૃક્ષપર કેટલાં ફળ છે તે હમણાંજ કહી આપો.

રાજા—એ વૃક્ષપર અઢાર હજાર ફળ લાગેલાં છે.

એ પ્રમાણે રાજાએ તત્કાળ ફળની સંખ્યા કહી બતાવી તે સમે કુબડાએ તે વૃક્ષ-

ના થડમાં જોરથી એક મુષ્ટિ પ્રહાર કરી સર્વ ફળ તોડી પાડ્યાં. તે રાજાએ રથ ઉપરથી ઉતરીને સર્વ ફળો ગણી જોયાં તો જેટલાં ફળ પ્રથમ કહ્યાં હતાં તેટલાંજ થયાં, તેમાં અધિક ન્યૂન કાંઇપણ થયાં નહીં, રાજાએ કુબડાને કહ્યું કે, મને તું તારી પાસે જે અશ્વવિદ્યા છે તે શિખવ.

તે સાંભળી કુબડાએ રાજા પાસેથી પ્રથમ ગણિતવિદ્યા શીખી લીધા પછી તેને અશ્વમંત્ર શિખવાડયો થોડીવાર પછી અરૂણ જેનો સારથિ છે એવો સૂર્યપણ પૂર્વદિશારૂપ દરવાજે આવી ઉભો તેમ કુબડો જેનો સારથી છે એવો દધિપર્ણ રાજા પણ કુંડિનપુરને દરવાજે આવી પહોચ્યો; અને સૂર્યનાં સતેજ કિર્ણ જેમ પ્રકાશવા લાગ્યાં તેમ દધિપર્ણ રાજાનું મુખ પ્રકાશ કરવા લાગ્યું.

તે રાત્રિને વિષે નિંદ્રાવશમાં ભૈમીને સ્વપ્ન થયું. તે સ્વપ્ન તેણે પ્રાતઃકાળમાં પોતાના પિતાની પાસે જઇને કહ્યું.

દમયંતી—હે તાત, આજ પ્રાતઃકાળે સ્વપ્નાવસ્થામાં મેં નિર્વૃતિ નામે દેવી જોઇ. એ

દેવી પ્રથમ મને ઉઠાવી આકાશમાર્ગે કોશલાપુરના વનમાં લેઇ ગઇ. તે વનમાં મેં ફળફુલયુક્ત એક આમ્રવૃક્ષ દીઠું. નિવૃતિ દેવીએ મને કહ્યું કે તું આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી જા. હું તેમની આજ્ઞાથી તે વૃક્ષ ઉપર ચઢી. વળી તેણે કમળનું પ્રફુલિત થયેલું પુષ્પ મારા હાથમાં આપ્યું. તે વૃક્ષ ઉપર હું જે સમે ચઢી તે સમેજ કોઇએક પક્ષી જે આગળથી તે વૃક્ષ ઉપર ચઢી બેઠું હતું તે પડી ગયું.

દમયંતીના સ્વપ્નાંતરની એ પ્રમાણે વાર્તા સાંભળી વૈદર્ભ રાજા બોલ્યો

વિદર્ભ રાજા—હે પુત્રી તેં બહુ સારૂ સ્વપ્ન જોયું. આજ તારો ભાગ્યોદય થશે. તને જે કોશલાપુરના ક્રીડાવનનું દર્શન થયું અને ફળફુલ સહિત તેં આમ્રવૃક્ષ દીઠું તે તારાપતિનો આજ તને મેળાપ થશે એવી અગમચેતના તને આપી. તારા ચઢવાથી જે પક્ષી પડી ગયો તે જાણે કુવર રાજભ્રંશ થયો એમ જાણજે. છેક પ્રાતઃકાળે તને સ્વપ્ન થયું તે જાણે તને નળ રાજા મળ્યો મેં કહ્યું તે પ્રમાણેજ તારા સ્વપ્નાનો પરિણા

મ થશે.

એ પ્રમાણે ભીમરથ રાજા દમયંતી પ્રત્યે વાર્તાલાપ કરતો હતો તે સમયે મંગળ નામનો દૂત રાજા પાસે આવી રાજાને કેહેવા લાગ્યો.

દૂત—હે રાજન, નગરના દરવાજા આગળ આવી દધિપર્ણ રાજા ઉભા છે.

દૂતનાં વચન સાંભળી ભીમરથ રાજા મહા હર્ષથી તે સ્થળે ગયો. અને જેમ સ્વજનને મળે તેમ દધિપર્ણ રાજાને તે બાથ ભીડીને મળ્યો. પરસ્પર કુશળ સમાચાર પુછ્યા પછી ભીમરથ તે રાજાને પોતાની સાથે નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ઉત્તમ અતિથિ જાણી ઉત્તમ રાજ મેહેલમાં તેને ઉતારો આપ્યો ને તેની પ્રત્યે બોલ્યો.

ભીમરથ—હે મહારાજ આ કુબડો સૂર્યપાકમાં મહા ચતુર અને પ્રવિણ છે એવું મેં સાંભળ્યું છે માટે આપ એને સૂર્યપાક કરવાની આજ્ઞા આપો.

રાજાનાં વચન સાંભળી દધિપર્ણ રાજાએ તે કુબડાને આજ્ઞા આપી. પોતાના આશ્રયી

રાજાની આજ્ઞા થવાથી કુબડાએ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સૂર્યપાક કર્યો. તે વડે સર્વ નોકર ચાકરો સહિત રાજાઓને ભોજન કરાવ્યું. કુબડાની બનાવેલી રસોઇમાંથી એક થાળ દધિપર્ણ રાજાએ દમયંતીને પણ ભોજન કરવા મોકલ્યો. તે એવું જાણીને કે કુબડાની રસોઇ કેવી ઉત્તમ થાય છે તેતે જાણું. પરિક્ષા કરવા સારૂં દમયંતીએ તે થાળ લીધો અને તેમાંથી ભોજન કર્યું. તેથી નળરાજાની રસોઇનો સ્વાદ ને આ કુબડાની રસોઇનો સ્વાદ તેને સમાન જણાયો; માટે પોતાના પિતાને તેણે એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું.

દમયંતી—હે તાત, આ કુબડો છે તે નળ છે એમાં કાંઈ સંશય નથી- અગાઉ એક મુનિએ પણ મને કહ્યું હતું કે નળ રાજા વિના અન્ય કોઇને સૂર્યપાક આવડતો નથી વળી એ નળ છે કે નહી એ વિષેની આ સૂર્યપાકની પરીક્ષા સિવાય સર્વ સિદ્ધિદાયક બીજી પણ પરીક્ષા છે તે એકે, મારા અંગની સાથે જેના સ્પર્શેકરી મારી રોમાવળી ઉભી થાય તો તે નળરાજાજ હોય.

પુત્રીનાં વચન સાંભળી ભીમરથ રાજાએ દધિપર્ણ રાજાને એકાંતમાં બોલાવ્યા અને કુબડાને પણ આદર પૂર્વક ત્યાં બોલાવ્યો. તે સમયે ભીમરથ રાજાએ કુબડાને કહ્યું.

ભીમરથ—હે કુબડા, તું તો નળ રાજા છે. (તે સાંભળી કુબડો મલકાઇને બોલ્યો.)

કુબડો—હે મહારાજ, તમને એ શો ભ્રમ થયો છે! જેનું સુંદર વદન, મનોહર સ્વરૂપ, અને સુંદરહાસ્ય એવો કયાં નળ રાજા ને કયાં વિષ કાજળ જેવો હું કુબડો! મારા સરખા ગરીબ માણસનો ઉપહાસ કરવો એ તમો રાજ્યવંશીઓને યોગ્ય નથી.

તે સમયે દમયંતી પોતાના પિતા પ્રત્યે બોલી.

દમયંતી—હે તાત, એ કુબડાને કહો કે મારા અંગને એ પોતાની આંગળીથી સ્પર્શ કરે એટલે એ નળ છે કે નહીં! એ વાતનો હું નિર્ણય કરૂં.

રાજાની આજ્ઞા થવાથી કુબડાએ દમયંતીના વક્ષસ્થળમાં પોતાની આંગળીથી સ્પ-

શ કર્યો. સ્પર્શ કરવાથી દમયંતીની રોમાવલી તરતજ ઉભી થઇ. એટલે દમયંતી બોલી.

દમયંતી—અહો શઠ! તું કોણ છે? તે હવે મેં જાણી લીધું. હવે તું કયાં જવાનો છે.

એમ કહી બળાત્કારે તેનો હસ્ત ઝાલી તેને પોતાના મેહેલમાં દમયંતી લઇ લઇ. ત્યાં અનેક પ્રકારના દમયંતીના હાવભાવથી અને શુદ્ધ સરલ પ્રેમે કરી કુબડાનું મન ગદગદિત થઇ દ્રવિત થયું. અને દમયંતી ઉપર પ્રસન્ન થયો. તેથી તેણે નાગનાં આપેલાં પેટી અને શ્રીફળ તરત કાઢયાં. તેમાંથી વસ્ત્રાભૂષણ અંગપર ધારણ કર્યાં તે સમયે તેનું પૂર્વરૂપ પ્રકાશવા લાગ્યું. ઘણા કાળના વિરહદુઃખથી દગ્ધ થએલી દમયંતી નળને કંઠે વળગી પડી. પ્રેમનાં બંધનોથી બંધાએલા તે દંપતી ઘણિવાર સુધી મુક્ત થયાં નહીં. ત્યાંથી થોડીવાર પછી નળ રાજા બાહાર આવ્યો. તે સમયે ભીમરથ રાજા તેને મહા પ્રીતિપૂર્વક ભેટયા અને ત્યાંથી પછી નળ રાજાને રાજદરબારમાં લાવી રાજગાદી ઉપર નળ અને ભીમરથ સાથે બેઠા. કૃતાંજળી ક-

રી ભીમરથ રાજા નળપ્રત્યે કેહેવા લાગ્યો કે હે નૃપશ્રેષ્ઠ આ અમારો પ્રાણ અને રાજલક્ષ્મી એ બધું તમારૂં છે.

દધિપર્ણ રાજાએ પણ સભ્રાંત થઇ નળને નમસ્કાર કર્યો અને તે બોલ્યો. કે હે દેવ મેં તમારો અજાણતાં જે કાંઇ પ્રાચીન અપરાધ કર્યો હોય તેની મને ક્ષમા કરો.

કુબડાપણું ત્યાગી નળરાજા પોતાનાં સ્વરૂપમાં સ્થિત થયો તે સમયે જેમ કંચુકી ત્યાગી નાગેંદ્ર શોભાયમાન થાય છે તેમ નળરાજા પણ શોભાયમાન દીસવા લાગ્યો. એવા સમયે મહોટી રૂદ્ધિનો ધણી હાથમાં ભેટણું લેઇ ભીમરથ રાજાને જોવાને અર્થે ધનદેવ સાર્થવાહ ત્યાં આવ્યો તેનો વૈદર્ભીએ પૂર્વકૃત ઉપકાર સંભારીને પોતાના બંધુનીપેરે ભીમરથ રાજાની પાસે સન્માન કરાવ્યું.

ચંદ્રજશા તથા ઋતુપર્ણને અને તેની પુત્રી ચંદ્રવતી યુક્ત વસંત શ્રીશેખરને પણ પોતાના દૂતો મોકલીને દમયંતીએ કુંડિનપુરમાં તેડાવ્યા. ત્યાં અનેક ઉપચારોથી દમ-

યંતીએ તેઓની આગતા સ્વાગતા કરી. એ-
મ કરતાં એક માસ સુધી તેઓ ત્યાં રહ્યા.
તે જાણે એક મૂહૂર્ત્તજ રહ્યા હોઇએના! એમ
તેઓને લાગ્યું.

એક દિવસ પ્રાતઃકાળે ભીમરથ રાજા
રાજસભા ભરી વિરાજમાન થયો હતો ત્યાં
કોઇ એક દેવતા આકાશથી આવ્યો, તે હા-
થ જોડીને દમયંતી પ્રત્યે બોલ્યો.

દેવતા—હે ભૈમી, તું તારા મનમાં સ્મ-
રણ કર કે તાપસપુરમાં તાપસોનો સ્વામી
જેને તે પ્રતિબોધકરી સમ્યક્ત પમાડયો હતો
તે પછી શુભોદયનું કરનાર ચારિત્ર મેં અં-
ગીકાર કર્યું તે હું ઉગ્રતપના પ્રભાવે કરી
સૌધર્મ દેવલોકમાં અમૃતશ્રીકેશર નામનો દે-
વ થયો છું. મિથ્યા ધર્મ મુકાવી અરિહંત
પરમાત્માના ધર્મમાં તેં મને પ્રવેશ કરાવ્યો
તેથી કરી મને આ દિવ્ય ફળ પ્રાપ્ત થયું.
માટે હે સતી તું મહા પરોપકારણી છે.

એવું કહી તે દેવતા સપ્તકોટી સુવર્ણ મો-
હોરની ત્યાં વૃષ્ટિ કરી ચાલતો થયો, ત્યાર
પછી, વસંતશ્રીશેખર, દધિપર્ણ, ઋતુપર્ણ, ભી

મરથ અને સભામાં બેઠેલા સર્વ રાજાઓએ મળી નળને રાજ્યાભિષેક કર્યો. તેવાર પછી ત્યાં જેટલા રાજાઓ હતા તેઓએ પોતપોતાના રાજમાંથી પોતપોતાની બળવાન સેના કુંડિનપુરમાં બોલાવી મંગાવી. જોશીઓએ જે શુભ દિવસનું મૂહુર્ત આપ્યું હતું તે શુભ દિવસે સર્વ રાજાઓને સેના સહિત સાથે લઈ નળરાજા કોશલ પુરભણી ચાલ્યો. ક્રમે કરી સર્વ અયોધ્યાના વનમાં આવ્યા. કુવરને ખબર થઇ કે નગરની બહારના કેલીવનમાં સેનાસહિત નળરાજા આવીને ઊતર્યો છે. તેથી કરી કુંવરનું મન ભયભીત થઇ કંપવા લાગ્યું. નળે કુંવરની પાસે દૂત મોકલ્યો ને તેને કહાવી મોકલ્યું કે હે કુવર ફરી બીજીવાર તું મારી સાથે ધુત રમણ કર તારી લક્ષ્મી તે મારી થશે અથવા મારી લક્ષ્મી તે તાહરી થશે.

એવાં દૂતનાં વચન સાંભળી મૃત્યુભય ત્યાગી ધુતમાં ફાવી ગએલો કુવર નળરાજા પાસે ફરી ધુત રમવાને માટે આવ્યો. રમતાં રમતાં સર્વ રાજપાટ સમૃદ્ધિ કુવર પાસેથી

નળરાજાએ જીતી લીધી. ભાગ્યોદય થવાનો હોય છે ત્યારે સર્વ ક્રિયા સિદ્ધ થાય છે.

નળરાજાએ કુવર પાસેથી રાજપાટ પોતાને હાથ કરી લઇ રાજ્યમાં પોતાના નામની આણ ફેરવાવી. લક્ષ્મીહિન અને દુષ્ટ તોપણ તે પોતાનો બંધુ છે એવું જાણી દયાસાગર નળરાજાએ કુંવરને પ્રથમ પ્રમાણે યુવરાજની પદવી આપી. નળરાજાએ નિષ્કંટક રાજ ચલાવ્યું. ને કુંવર નિંદાનું સ્થાન થયો મહા ભાગ્યવાન નળરાજાનો ફરી ભાગ્યોદય થયો. તે સમયે અન્ય રાજાઓ પણ ઉત્તમ ભેટ સામગ્રી લેઇ તેને મળવા આવ્યા નળ અને દમયંતી રાજ્યશ્રીથી ભૂષિત થએલાં એવાં તેમને કુશળ સમાચાર પૂછી મળવા આવનારા રાજાઓ પણ આનંદને પ્રાપ્ત થયા. એ પ્રમાણે સર્વને ઉત્સાહ દાતા નળરાજાએ હજારો વર્ષ ભરતાર્દ્ધનું રાજ ભોગવ્યું. ત્યાર પછી આકાશથી દેવગતીને પામેલો નિષધ રાજાનો જીવ નળની પાસે આવી કેહેવા લાગ્યો.

દેવતા--હે રાજન, હવે તમારે રાજ્ય-

ભોગની અવધ આવી રહી છે. એવું દેવના નું વચન સાંભળી સંસારથી વૈરાગ્ય પામીને બીજે દિવસે પુષ્કલ નામના પોતાના પુત્રને રાજ્યાભિષેક કરી વૈદર્ભી સહિત જિનસેન- નામના આચાર્યના ચર્ણારવિંદને આશ્રયે જઇ ચારિત્ર વ્રત ધારણ કરયું અંત સમયને વિ- ષે અનશન વ્રત ધારણ કરી સમાધીદ્વારા મૃ ત્યુ પ્રાપ્ત થઇ નળનો જીવ કુબેર નામે દેવ થયો ને દમયંતી ત્યાં દેવીપણે ઉપની અને કુબેર દેવનીજ સ્ત્રી થઇ. અનુક્રમે મોક્ષ સુખ પામશે.

ઇતિ શ્રી નળ દમયતિ ચરિત્ર.

જૈનબંધુઓને સૂચના.

શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશ નામનું ચોપાનીયું અમારી તરફથી દરમાસે બહાર પડે છે. સાત વર્ષ થયા છે. ગ્રાહકો એક હજાર ઉપરાંત હોવાથી તેમજ સારાસારા વિષયો દાખલ થતા હોવાથી જૈનવર્ગમાં બહુ સારી પ્રખ્યાતીને પા મ્યું છે. કિંમત બારમાસને માટે માત્ર એક રૂપૈઓજ છે. પરદેશ વાળાને ટપાલ ખર્ચના ત્રણ આના વધારે લાગે છે. તેના બદલામાં બાર ચોપાનીયા ઉપરાંત એક જૈન પંચાંગ અને એક આવી રસીક ચરિત્રની બુક ભેટ દાખલ આપવામાં આવે છે. દરેક જૈન બંધુએ લાભ લેવા લાયક તેમજ આશ્રય આપવા યોગ્ય છે. કારણ કે પ્રગટ કરનારાઓ માત્ર જ્ઞાન વૃદ્ધિ અર્થેજ પ્રયાસ કરે છે. ખર્ચ કાઢતાં વધારો પડે છે તે જ્ઞાન ખાતામાંજ વાપરવામાં આવે છે. તેથી મંગાવવા ઇચ્છનારે નીચેને શીરનામે પત્ર લખવો.

અમરચંદ ઘેલાભાઈ.

મંત્રી

શ્રી જૈનધર્મ-પ્રસારક સભા.

ભાવનગર.

